

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İnsan Hüquqları

İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanın İşgəncələrə qarşı Komitəsinin və İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin Ümumi Şərhlər və Ümumi Təvsiyələrinin Seçmə Toplusu

Bu nəşr Avropa İttifaqı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının maliyyə dəstəyi hesabına tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı bu vəsaitin redaktə edilməsində dəstəyinə görə Azərbaycan Respublikasının Ombudsman Aparatına dərin təşəkkürünü bildirir.

AVROPA İTTİFAQI

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İnsan Hüquqları

İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanın İşgəncələrə qarşı Komitəsinin və İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin Ümumi Şərhlər və Ümumi Təvsiyələrinin Seçmə Topplusu

MÜNDƏRİCAT

Giriş5

İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanın İşgəncələrə qarşı Komitəsinin Ümumi Şərhlərinin toplusu

Ümumi Şərh No. 2: İştirakçı Dövlətlər tərəfindən 2-ci maddənin yerinə yetirilməsi 9

Ümumi Şərh No. 3: İştirakçı Dövlətlər tərəfindən 14-cü maddənin yerinə yetirilməsi 19

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin Ümumi Təvsiyələrinin toplusu

Ümumi Şərh No.7: 4-cü maddənin yerinə yetirilməsinə dair 37

Ümumi Şərh No.8: Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndlərinin təfsiri və tətbiqi ilə bağlı 38

Ümumi Şərh No.15: Konvensiyanın 4-cü maddəsinə dair 39

Ümumi Şərh No.16: Konvensiyanın 1-ci maddəsinə dair 41

Ümumi Şərh No.35: İrqi nifrət motivli çıxışa qarşı mübarizə 43

Ümumi Şərh No.35: İrqi nifrət motivli çıxışa qarşı mübarizə (düzəliş) 57

Giriş

Bu vəsait İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanın İşgəncələrə qarşı Komitəsinin və İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin hazırladığı Ümumi Şərhlərin və Ümumi Təvsiyələrin seçmə toplusunu təqdim edir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqlarına dair Müqavilə Qurumları müvafiq insan hüquqları müqavilələrində nəzərdə tutulan maddə və müddələrin şərhini “ümumi şərhlər” və ya “ümumi təvsiyələr” formasında hazırlayırlar. Bu sənədlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları müqavilələrində təsbit edilən müxtəlif insan hüquqları, prinsiplər və əsas müddələrin müfəssəl şərhini verir, eləcə də onların icrasında diqqət yetirilməli olan məqamları və atılmalı olan addımları izah edir. Bundan əlavə, Ümumi Şərhlər və Ümumi Təvsiyələr insan hüquqları müqavilələrinin xüsusi maddələri baxımından milli hesabatların hazırlanmasına dair ümumi təlimatla təmin edir.

**İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və
ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza
əleyhinə Konvensiyanın İşgəncələrə
qarşı Komitəsinin Ümumi Şərhlərinin
toplusu**

**İşgəncə və digər qəddar,
qeyri-insani və ya ləyaqəti
alçaldan rəftar və ya cəza
əleyhinə Konvensiya**

Paylanma: Ümumi
CAT/C/GC/2
24 yanvar 2008-ci il

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İşgəncələrə qarşı Komitə

**İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti
alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiya**

2 sayılı Ümumi Şərh

İştirakçı Dövlətlər tərəfindən 2-ci maddənin yerinə yetirilməsi

1. Bu ümumi şərhə 2-ci maddənin üç hissəsindən bəhs olunur və bu hissələrin hər birində Konvensiya ilə işgəncənin mütləq qadağan olunmasını dəstəkləyən və bir-biri ilə bağlı olan zəruri prinsiplər yer alır. İşgəncəyə qarşı Konvensiya qəbul olunduqdan sonra bu tam və məhdudlaşdırıla bilməyən qadağa öz xarakterinə görə beynəlxalq hüquq adəti kimi qəbul edilib. 2-ci maddənin müddəaları işgəncəyə qarşı bu jus cogens normanın tətbiqini gücləndirir və Komitənin 3-16-cı maddələrdə nəzərdə tutulan tədbirlər də daxil olmaqla yaranan təhlükə və problemlərin qarşısının alınması üçün səmərəli vasitələri tətbiq etmək səlahiyyətinin əsasını təşkil edir.

2. 2-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən, hər bir iştirakçı Dövlət işgəncələrə qarşı qadağanın tətbiqini gücləndirmək üçün qanunverici, inzibati, məhkəmə və ya qadağanın qarşısını alan digər tədbirlər vasitəsilə müvafiq addımlar atmalıdır. Konvensiyanın ardıcıl müddəalarında işgəncə hallarının qarşısının alınması və ya bu hallara yol verənlərin cəzalandırılması üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin icrasını təmin etmək məqsədilə iştirakçı Dövlətin müəyyənləşdirilmiş tədbirləri həyata keçirmək öhdəliyi qeyd olunur.

3. 2-ci maddədə işgəncənin qarşısının alınması ilə bağlı qeyd olunan öhdəlik genişmiqyaslı xarakter daşıyır. 16-cı maddənin 1-ci bəndində

işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanın (bundan sonra “pis rəftar” adlandırılacaq) qarşısının alınması üzrə qeyd olunan öhdəliklər vahid və bir-biri ilə əlaqəlidir. Praktiki baxımdan pis rəftarın qarşısının alınması üzrə öhdəliklər işgəncənin qarşısının alınması üzrə öhdəliklərlə üst-üstə düşür və uyğunluq təşkil edir. Pis rəftarın qarşısının alınması vasitələrinin müəyyənləşdirildiyi 16-cı maddədə 10-13-cü maddələrdə qeyd olunan tədbirlər xüsusilə vurğulansa da, pis rəftarın qarşısının alınması üzrə səmərəli tədbirlər yalnız bu maddələrlə məhdudlaşmır, həmçinin 14-cü maddədə qeyd olunan kompensasiya ilə bağlı öhdəliklər də bu tədbirlərə daxildir. Praktiki baxımdan “pis rəftar” və “işgəncə” konsepsiyalarının mənalari arasındakı fərq nəzərəçarpan deyil. Təcrübə göstərir ki, pis rəftara səbəb olan hallar əksər hallarda işgəncənin baş verməsi ilə nəticələnir və buna görə də işgəncənin qarşısının alınması üçün tələb olunan tədbirlər pis rəftarın da qarşısını almaq üçün tətbiq olunmalıdır. Buna uyğun olaraq Komitə hesab edir ki, pis rəftarın qadağan olunması da Konvensiyaya əsasən məhdudlaşdırıla bilməyəndir və onun qarşısının alınması təsirli və məhdudlaşdırıla bilinməyəndir.

4. İştirakçı Dövlətlər işgəncə və pis rəftarın aradan qaldırılmasına əngəl törədən hüquqi və ya digər şərtləri ləğv etmək və işgəncə və pis rəftarın baş verməsinin və təkrarlanmasının qarşısını səmərəli şəkildə almaq üçün effektiv tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar. Bununla yanaşı, iştirakçı Dövlətlər öz milli qanunlarının və Konvensiya üzrə fəaliyyətlərinin Komitənin yekun qeydləri və fərdi şikayətlərlə bağlı rəylərinə uyğun olmasını təmin etməli və onları müntəzəm olaraq nəzərdən keçirərək təkmilləşdirməlidirlər. İştirakçı Dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlər işgəncənin qarşısının alınmasına kömək etmədikdə iştirakçı Dövlət Konvensiyaya uyğun olaraq bu tədbirlərə dəyişiklik etməli, yaxud daha effektiv tədbirlər müəyyənləşdirməlidir. Təəssüf ki, işgəncə və pis rəftar üsulları da Komitənin effektiv tədbirlər üzrə tövsiyələri ilə yanaşı təkmilləşir.

II. Mütləq qadağa

5. 2-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən, işgəncə əleyhinə qadağa mütləq və məhdudlaşdırıla bilməyəndir. Bu bənddə qeyd olunur ki, iştirakçı Dövlət öz yurisdiksiyasında olan ərazidə işgəncə aktlarına haqq qazandırmaq üçün heç bir müstəsna şərt irəli sürə bilməz. Konvensiyaya əsasən, bu müstəsna şərtlər içərisində müharibə vəziyyəti və ya təhlükəsi, ölkə daxilində siyasi vəziyyətin qeyri-sabitliyi və digər fəvqəladə hallar yer alır. Buraya terror aktı, zorakılığın tətbiq olunduğu cinayətlər və beynəlxalq, yaxud daxili silahlı münaqişələr də daxildir. Komitə iştirakçı Dövlətin bu və ya digər hallarda ictimai təhlükəsizliyi qorumaq və ya fəvqəladə vəziyyətin yaranmasının

qarşısını almaq məqsədilə işgəncə və pis rəftara haqq qazandırmaq üçün göstərdiyi cəhdlərlə bağlı dərin narahatlığını bildirir və bu cəhdləri qəti şəkildə rədd edir. Komitə, həmçinin bu mütləq qadağanın pozulması ilə nəticələnən heç bir dini və ya ənənəvi amili qəbul etmir. Komitə hesab edir ki, amnistiyalar və ya işgəncə, yaxud pis rəftara yol verən şəxslərin dərhal və ədalətli şəkildə məsuliyyətə cəlb edilməsinin və cəzalandırılmasının qarşısını alan digər maneələr məhdudlaşdırıla bilməmə prinsipini pozur.

6. Komitə Konvensiyaya qoşulan bütün iştirakçı Dövlətlərə Konvensiyanı ratifikasiya edərkən öz üzərilərinə gətirdükləri öhdəliklərin mütləq və məhdudlaşdırıla bilməyən xarakter daşdığını bildirir. 11 sentyabr 2001-ci il tarixində baş vermiş terror aktlarından sonra Komitə 2 (“iştirakçı Dövlət ... işgəncə aktlarına haqq qazandırmaq üçün heç bir müstəsna şərt irəli sürə bilməz”), 15 (işgəncə yolu ilə əldə olunan məlumatlardan işgəncəyə yol verənə qarşı istifadə xaricində sübut kimi istifadənin qadağan olunması) və 16-cı (qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qadağan olunması) maddələrin müddələrinin “bütün vəziyyətlərdə tətbiq edilməli” olan əsas üç müddəə olduğunu qeyd etmişdir¹. Komitə 3-15-ci maddələrin icrasının həm işgəncə, həm də pis rəftarla bağlı icbari xarakter daşdığını bildirir. Komitə qeyd edir ki, iştirakçı Dövlətlər öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün Konvensiyanın məqsədilə uyğunluq təşkil edən effektiv tədbirlər müəyyən edə bilirlər.

7. Komitə həmçinin bildirir ki, “öz yurisdiksiyasında olan ərazi” anlayışına, məhdudlaşdırıla bilməmə prinsipində olduğu kimi, bütün ərazi və ya obyektlər daxildir və bu anlayış heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən iştirakçı Dövlətin hüquqi və ya faktiki nəzarəti altında olan bütün şəxslər, vətəndaşlar və ya ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərlə bağlı tətbiq olunur. Komitə iştirakçı Dövlətin işgəncənin qarşısının alınması ilə bağlı öhdəliyinin hüquqi və ya faktiki şəkildə iştirakçı Dövlətin adından çıxış edən bütün şəxslərə şamil olunduğunu xüsusilə vurğulayır. Vacib məqam ondan ibarətdir ki, iştirakçı Dövlət məmurlar və onun adından çıxış edən digər şəxslərin fəaliyyətinə ciddi şəkildə nəzarət etməli, terror əleyhinə mübarizə tədbirlərinin icrası nəticəsində işgəncə və ya pis rəftarın yol verildiyi halları müəyyənləşdirərək Komitəyə bildirməli, həmçinin işgəncə və ya pis rəftara yol verən şəxslər və buna imkan yaradan, yaxud razılıq verən vəzifəli şəxslərin hüquqi məsuliyyətə cəlb olunmasına xüsusi diqqət ayırmaqla bu halların araşdırılması, günahkarların cəzalandırılması və işgəncə və ya pis rəftarın gələcəkdə baş verməsinin qarşısının alınması üçün görülən tədbirlərdən bəhs etməlidir.

¹ Komitə 22 noyabr 2001-ci il tarixində 11 sentyabr hadisələri ilə bağlı bəyanat qəbul edərək onu Konvensiyaya qoşulan bütün iştirakçı Dövlətlərə göndərmişdir (A/57/44; 17-18-ci bəndlər).

III. İşgəncənin qarşısının alınması məqsədilə effektiv tədbirlərin həyata keçirilməsi üzrə öhdəliyin məzmunu

8. İştirakçı Dövlətlər ən azı Konvensiyanın 1-ci maddəsində və 4-cü maddənin tələblərində göstərilən elementlərə uyğun olaraq işgəncəni öz cinayət məəcəllələrində cinayət əməli hesab edərək buna görə cəza tədbiri müəyyən etməlidirlər.

9. Anlayışların Konvensiyadakı tərifləri ilə milli qanunvericilikdəki tərifləri arasında ciddi fərqlər olması cəzasızlıq üçün faktiki və ya potensial şəraitin yaranmasına səbəb olur. Bəzi hallarda eyni dildən istifadə olunmasına baxmayaraq, anlayışların milli qanunvericilikdəki tərifinə və ya məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi tərifə üstünlük verilə bilər. Bu səbəbdən Komitə bütün iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir ki, Dövlətin öhdəliklərini müəyyənləşdirərkən bütün hökumət strukturlarının anlayışların Konvensiyada qeyd olunan təriflərini tətbiq etməsini təmin etsinlər. Eyni zamanda Komitə bildirir ki, anlayışların yerli qanunvericilikdə geniş şəkildə verilən tərifləri ən azı Konvensiyanın standartlarını əks etdirdiyi və bu standartlara uyğun olduğu təqdirdə Konvensiyanın məqsədini də ifadə edir. Komitə xüsusilə vurğulayır ki, 1-ci maddədə günahkarların törətdiyi əməllərlə bağlı ayrıca araşdırmanın aparılması deyil, obyektiv vəziyyətin müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Birbaşa cinayətkar(lar)la yanaşı, buna şərait yaradan vəzifəli şəxslər barədə araşdırma aparmaq və onları məsuliyyətə cəlb etmək mühüm əhəmiyyət daşıyır.

10. Komitə iştirakçı Dövlətlərin əksəriyyətinin öz cinayət məəcəllələrində müəyyən davranışları pis rəftar kimi qiymətləndirməsini təsdiqləyir. İşgəncə ilə müqayisədə, pis rəftar ağır və əzabın dərəcəsinə görə fərqlənə bilər və bu zaman yolverilməz məqsədlərin sübuta yetirilməsi tələb olunmur. Komitə işgəncə elementlərinin mövcud olduğu davranışın pis rəftar kimi qiymətləndirilməsinin Konvensiyanın şərtlərini pozduğunu bildirir.

11. Komitə işgəncənin adi hücum və ya digər cinayətlərdən fərqli bir anlayış olduğunu müəyyən etməklə iştirakçı Dövlətlərin Konvensiyanın işgəncə və pis rəftarın qarşısının alınması ilə bağlı əsas məqsədini birbaşa icra etməli olduğunu bildirir. Bu cinayətin tərifinin müəyyən olunması Konvensiyanın günahkarlar, qurbanlar və ictimaiyyət də daxil olmaqla hər bir kəsi işgəncənin xüsusi ağırlıq dərəcəsinə malik cinayət olması ilə bağlı məlumatlandırmaq məqsədini təşviq edəcək. Bu cinayətin qanunvericiliklə müəyyənləşdirilməsi nəticəsində, həmçinin (a) cinayətin ağırlıq dərəcəsinə uyğun cəzanın verilməsinin zəruriliyi vurğulanacaq, (b) qadağanın cəzalandırıcı təsiri gücləndiriləcək, (c) məsul vəzifəli şəxslərin işgəncəni xüsusi cinayət kimi araşdırmaq imkanları artırılacaq və (d) ictimaiyyət Dövlətin fəaliyyətinə nəzarət etmək və ehtiyac yarandıqda Dövlətin

Konvensiyanın müddəalarını pozan hərəkət və hərəkətsizliyini sorğu-sual etmək səlahiyyəti əldə edəcək.

12. Komitə iştirakçı Dövlətlərin ardıcıl məruzələrini nəzərdən keçirməklə, fərdi şikayətləri qiymətləndirməklə və həyata keçirilən tədbirlərə nəzarət etməklə öz yekun qeydlərində əsas hissələrini burada qeyd etdiyimiz effektiv tədbirlərin nədən ibarət olduğunu əks etdirmişdir. 2-ci maddənin ümumi tətbiqi prinsipləri və Konvensiyanın spesifik maddələrinə əsaslanmaqla müəyyənləşdirilən tədbirlər baxımından Komitə hər bir iştirakçı Dövlətin işgəncə və pis rəftarın qarşısının alınması üçün zəruri olan tədbirləri qısa zamanda və səmərəli şəkildə icra etmək qabiliyyətini təkmilləşdirmək və iştirakçı Dövlətlərə öz qanun və praktik fəaliyyətlərini Konvensiyaya tam şəkildə uyğunlaşdırmağa kömək etmək məqsədilə xüsusi tədbirlər tövsiyə etmişdir.

13. Azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə bağlı müəyyən təminatlar tətbiq olunur. Bunların bəziləri Konvensiyada əks olunur və Komitə iştirakçı Dövlətləri onlardan istifadə etməyə səsləyir. Komitənin səmərəli tədbirlərlə bağlı tövsiyələri əsas fəaliyyət planını müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır və müfəssəl deyil. Bu cür təminatlara məhbusların rəsmi qeydiyyatının aparılması, onların öz hüquqları barədə məlumatlandırılmaq hüququ, dərhal müstəqil hüquqi yardım və müstəqil tibbi yardım almaq hüququ, eləcə də qohumlarla əlaqə saxlamaq hüququ, saxlama təcridxanaları və cəzaçəkmə müəssisələrinin yoxlanılması üçün obyektiv mexanizmlərin yaradılması, işgəncə və pis rəftara məruz qalmaqla təhlükəsi olan məhbusların və digər şəxslərin öz şikayətlərini dərhal bildirməsi, bu şikayətlərin qərəzsiz şəkildə nəzərdən keçirilməsi, məhbusların öz hüquqlarını müdafiə etməsi və həbs qərarını və ya onlara qarşı yol verilən davranışın qanuniliyini mübahisələndirməsi üçün məhkəmədə müdafiə vasitələri və digər müdafiə vasitələri ilə təmin olunması daxildir.

14. Konvensiyanın qüvvəyə mindiyi andan etibarən əldə olunan təcrübə nəticəsində Komitənin işgəncə əleyhinə qadağanın əhatə dairəsi və məzmunu, işgəncə üsulları, işgəncənin yol verildiyi hallar və ona gətirib çıxaran nəticələr və müxtəlif vəziyyətlərdə işgəncənin qarşısının alınması üçün həyata keçirilməli olan səmərəli tədbirlər barədə məlumatlılığı təkmilləşmişdir. Məsələn, Komitə xüsusilə vurğulayır ki, şəxsi həyatın toxunulmazlığı baxımından kişi məhbuslarla iş zamanı kişi mühafizəçilər, qadın məhbuslarla iş zamanı isə qadın mühafizəçilər cəlb olunmalıdır. İşgəncə və pis rəftarın qarşısının alınması üzrə yeni üsullar (məsələn, istintaq prosesinin video çəkilişinin aparılması, 1999-cu ildə² qəbul olunmuş İstanbul Protokolu kimi istintaq prosedurlarının tətbiq edilməsi və ya ictimaiyyətin

² İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin effektiv şəkildə aradan qaldırılması və sənədləşdirilməsinə dair təlimatlar

maarifləndirilməsi, yaxud azyaşlıların müdafiəsi ilə bağlı yeni yanaşmaların müəyyənləşdirilməsi) müəyyən olunduğuna, sınaqdan keçirildiyinə və səmərəli hesab edildiyinə görə 2-ci maddədə digər maddələrə əsaslanmaq və işgəncənin qarşısının alınması üçün tələb olunan tədbirlərin əhatə dairəsini genişləndirmək səlahiyyəti nəzərdə tutulur.

IV. Dövlətin məsuliyyət və öhdəliklərinin əhatə dairəsi

15. Konvensiya fərdi şəxslərin üzərinə deyil, iştirakçı Dövlətlərin üzərinə öhdəliklər qoyur. İştirakçı Dövlətlər dövlət məmurlarının və Dövlətin adından çıxış edən, yaxud onun tabeliyində və nəzarəti altında fəaliyyət göstərən digər şəxslərin, o cümlədən nümayəndələrin və özəl podratçıların hərəkət və hərəkətsizliyinə görə beynəlxalq məsuliyyət daşıyır. Buna uyğun olaraq, hər bir iştirakçı Dövlət mühafizə və ya nəzarətin həyata keçirildiyi bütün sahələrdə, məsələn, cəzaçəkmə müəssisələrində, xəstəxanalarda, məktəblərdə, uşaqların, yaşlıların, əqli və ya fiziki cəhətdən zəif şəxslərin qayğısına qalan müəssisələrdə, hərbi xidmətdə və digər müəssisələrdə, həmçinin Dövlətin müdaxiləsi olmayan zaman insanların şəxsi həyatı ilə əlaqədar təhlükənin artdığı digər sahələrdə işgəncə və pis rəftarı qadağan etməli, onun qarşısını almalı və ona görə dəymiş ziyanı ödəməlidir. Lakin Komitə iştirakçı Dövlətlər və ya ayrı-ayrı şəxslərin beynəlxalq hüquq adəti və digər sazişlərlə işgəncə və pis rəftarın qarşısının alınması üzrə beynəlxalq məsuliyyətini məhdudlaşdırmır.

16. 2-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən, hər bir iştirakçı Dövlət yalnız öz suveren ərazisində deyil, həmçinin onun “yurisdiksiyasında olan bütün ərazilərdə” işgəncənin qarşısını almaq üçün səmərəli tədbirlər həyata keçirməlidir. Komitə qeyd edir ki, “bütün ərazilər” anlayışı beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq iştirakçı Dövlətin hüquqi və ya faktiki səmərəli nəzarətinin birbaşa, yaxud dolaylı, tam, yaxud qismən tətbiq olunduğu bütün əraziləri ifadə edir. 2-ci maddədəki, eləcə də 5, 11, 12, 13 və 16-cı maddələrdəki “bütün ərazilər” anlayışı çərçivəsində qadağan olunmuş əməllərə yalnız iştirakçı Dövlətin qeydiyyatda aldığı gəmi və ya təyyarədə törədilmiş cinayət əməlləri deyil, həmçinin hərbi işğal və ya sülh əməliyyatları zamanı, eləcə də səfirliklər, hərbi bazalar, saxlama təcridxanaları və ya iştirakçı Dövlətin faktiki, yaxud effektiv nəzarəti altında olan digər sahələrdə törədilən qadağan olunmuş əməllər daxildir. Komitə qeyd edir ki, bu tərif iştirakçı Dövlətin “günahkar hesab olunan şəxs Dövlətin vətəndaşı olduqda” yurisdiksiyanın tətbiqi üçün tədbirlər görməli olduğunu tələb edən 5-ci maddənin 1-ci bəndinin “b” altbəndinin hüquqi qüvvəsini gücləndirir. Komitə 2-ci maddədə nəzərdə tutulan “ərazi” anlayışının əhatə dairəsinə həbs olunmuş şəxslər üzərində iştirakçı Dövlətin birbaşa və ya dolaylı, hüquqi və ya faktiki nəzarətinin tətbiq olunduğu halların da daxil olduğunu bildirir.

17. Komitə qeyd edir ki, iştirakçı Dövlətlər hakimiyyət nümayəndələrinin və digər dövlət qulluqçularının birbaşa işgəncə törətməsinin, bu əmələ şərait yaratmasının, razılıq verməsinin və ya bu əməlin törədilməsində əlbir olmasının və digər bir şəkildə iştirakının qarşısının alınması üçün Konvensiyada nəzərdə tutulan səmərəli tədbirləri həyata keçirmək öhdəliyi daşıyırlar. Bu səbəbdən, iştirakçı Dövlətlər hakimiyyət nümayəndələrinin və digər dövlət qulluqçularının qanunvericiliyin tələbinin icrası bəhanəsi ilə işgəncəyə yol verməsinin və ya şərait yaratmasının qarşısını almaq üçün təsirli tədbirlər müəyyənləşdirməlidirlər. Komitə bildirir ki, bu öhdəlikləri tam şəkildə icra edə bilməyən iştirakçı Dövlətlər Konvensiyanın tələblərini pozmuş hesab olunurlar. Məsələn, Komitə hesab edir ki, özəl cəzaçəkmə müəssisələrinin işçi heyətinin Dövlətin vəzifəsini yerinə yetirmək səlahiyyətləri çərçivəsində fəaliyyət göstərməsi onların dövlət rəsmiləri kimi işgəncə və pis rəftarın qarşısının alınması məqsədilə monitorinqin həyata keçirilməsi və effektiv tədbirlərin icrası üzrə daşdıqları öhdəlikləri məhdudlaşdırmır.

18. Komitə bildirir ki, hakimiyyət nümayəndələri və ya digər dövlət qulluqçuları işgəncə və ya pis rəftarın qeyri-hökumət strukturları və ya özəl sektorda fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildiyini güman etmək üçün əsaslı səbəbləri olmalarına baxmayaraq, Konvensiyanın müddəalarına uyğun şəkildə həmin şəxslərin qarşısını almaq, onlarla bağlı araşdırma aparmaq və onları məsuliyyətə cəlb edərək cəzalandırmaq üçün heç bir tədbir görmədikdə iştirakçı Dövlət bununla əlaqədar məsuliyyət daşıyır və müvafiq hakimiyyət nümayəndələri və ya dövlət qulluqçuları qəbul edilməz əməllərin baş verməsinin günahkarı və ya Konvensiyaya uyğun olaraq bu əməllərə şərait yaradan, yaxud yol verən şəxslər hesab olunurlar. Dövlətin işgəncənin qarşısını almaq, bununla bağlı sanksiya tətbiq etmək və işgəncə qurbanlarının hüquqi müdafiəsini təmin etmək üçün müvafiq tədbirləri həyata keçirməməsi qeyri-hökumət strukturlarının Konvensiya ilə yolverilməz hesab olunan əməllər törətməsinə şərait yaratdığına görə Dövlətin laqeydliyi və ya hərəkətsizliyi bu əməllərin baş verməsini stimullaşdırır və/və ya onların törədilməsi üçün faktiki imkan yaradır. Komitə bu prinsipi iştirakçı Dövlətlərin qurbanları təcavüz, məişət zorakılığı, qadın sünneti və insan alveri kimi gender əsaslı zorakılıqdan qoruya və onun qarşısını ala bilmədiyini vəziyyətlərlə bağlı da tətbiq edir.

19. Bundan əlavə, hər hansı bir şəxs işgəncə və ya pis rəftara yol verdiyi və ya adekvat müdafiə vasitələrini təmin etmədiyini güman edilən bir şəxs və ya müəssisənin nəzarəti altında olmağa göndərildikdə Dövlət bu vəziyyətlə bağlı məsuliyyət daşıyır və Dövlətin 2-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən işgəncənin qarşısının alınması üzrə səmərəli tədbirlər görmək öhdəliyinə uyğun olaraq bu göndərmə prosesini əmr edən, ona icazə verən və ya bu prosesdə iştirak edən dövlət məmurları cəzalandırılır. Komitə iştirakçı

Dövlətlərin 2 və 3-cü maddələrin tələblərinə riayət etməyərək müvafiq qanuni prosesləri həyata keçirmədən insanları yuxarıda qeyd olunan yerlərə göndərməsi barədə narahatlığını ifadə edir.

V. Ayrı-seçkilik və ya sosial təcridəməyə məruz qalan şəxs və qrupların müdafiəsi

20. Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması prinsipi insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı başlıca prinsipdir və Konvensiyanın şərhli və icrası üçün əsas hesab olunur. Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması anlayışı Konvensiyanın 1-ci maddəsinin "... ayrı-seçkiliyin hər hansı formasına əsaslanan səbəbdən" müəyyən davranışları xüsusilə qadağan edən 1-ci bəndində işgəncə anlayışının tərifinə daxil edilir. Komitə bildirir ki, psixoloji və ya fiziki zorakılığın ayrı-seçkiliyə əsaslanan tətbiqi hər hansı bir davranışın işgəncə elementi daşıyıb-daşmadığını müəyyən etməkdə mühüm faktor hesab olunur.

21. İşgəncəyə məruz qalmaq riski daşıyan müəyyən azlıqların və ya təcrid olunmuş şəxslərin qorunması işgəncə və ya pis rəftarın qarşısının alınması üzrə öhdəliyin bir hissəsidir. İştirakçı Dövlətlər Konvensiya üzrə öhdəliklərlə əlaqədar olaraq irqindən, dərisinin rəngindən, etnik mənsubiyyətindən, yaşından, dini etiqadından, siyasi və ya digər mövqeyindən, milli və ya sosial mənşəyindən, cinsindən, cinsi oriyentasiyasından, gender kimliyindən, əqli və ya digər qüsurlarından, sağlamlıq vəziyyətindən, iqtisadi və ya yerli statusundan, həbs olduğu səbəbdən, siyasi motivli cinayət və ya terror aktı törətməsindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin, o cümlədən sığınacaq axtaranlar, qaçqınlar və ya beynəlxalq müdafiə üçün müraciət edənlərin və ya digər statusa malik şəxslərin qanunların praktikada tətbiqindən faydalanmasını təmin etməlidirlər. Buna görə də, iştirakçı Dövlətlər zorakılığa yol verən bütün şəxsləri məsuliyyətə cəlb edərək və cəzalandırıraq, həmçinin yuxarıda sadalananlar da daxil olmaqla digər preventiv və müdafiə tədbirləri icra edərək işgəncə riski ilə üz-üzə olan şəxslərin müdafiəsini həyata keçirməlidirlər.

22. Bir çox hallarda Dövlətlərin məruzələrində Konvensiyanın qadınlarla bağlı tətbiqi üzrə spesifik və əhatəli məlumatlar yer almır. Komitə genderin əsas faktor olduğunu vurğulayır. Qadın və qızların işgəncə və ya pis rəftara məruz qaldığı səbəbləri müəyyən edərkən aydın olur ki, qadın olmaq da şəxsin irqi, milli mənsubiyyəti, dini etiqadı, cinsi oriyentasiyası, yaşı, immiqrant statusu və s. kimi statusu və digər əsas xüsusiyyətləri arasında yer alır. Qadınların risklə üz-üzə olduğu hallara azadlıqdan məhrum etmə, tibbi müalicə, xüsusilə də reproduktiv qərarlar və cəmiyyət və məişətdə qeyri-hökumət strukturlarının yol verdiyi zorakılıqlar daxildir. Kişilər də, həmçinin Konvensiya üzrə gender əsaslı zorakılıq halları hesab

olunan təcavüz, cinsi zorakılıq və istismar kimi zorakılıqlarla üzləşirlər. Həm kişi və qadınlar, həm də oğlan və qızlar sosial cəhətdən müəyyən edilmiş gender rolları ilə faktiki və ya subyektiv uyğunsuzluq səbəbindən Konvensiyada zorakılıq hesab olunan davranışlarla üzləşə bilirlər. İştirakçı Dövlətlərdən öz məruzələrində bu kimi halları və onların qarşısının alınması və cəzalandırılması üzrə nəzərdə tutulan tədbirləri qeyd etmək tələb olunur.

23. Ona görə də müntəzəm qiymətləndirilmə səmərəli tədbirlərin mühüm tərkib hissəsidir. Komitə Konvensiyanın icrasının nə dərəcədə adekvat olmasını qiymətləndirmək üçün iştirakçı Dövlətlərə öz məruzələrində yaş, gender və digər faktorlar üzrə təsnif olunmuş göstəriciləri əks etdirməyi tövsiyə edir. Müxtəlif faktorlar üzrə təsnif olunmuş göstəricilər iştirakçı Dövlətlər və Komitəyə ayrı-seçkiliyin yol verildiyi və aşkarlanması digər bir şəkildə mümkün olmayan davranışları müəyyənləşdirməyə, müqayisə etməyə və onların aradan qaldırması üzrə tədbirlər görməyə imkan yaradır. İştirakçı Dövlətlərdən işgəncə və ya pis rəftarın qarşısının alınmasına təsir edən amilləri, həmçinin əhalinin müvafiq hissəsinə, o cümlədən azlıqlara, işgəncə qurbanlarına, uşaq və qadınlara qarşı işgəncə və ya pis rəftarın qarşısının alınmasında mövcud olan çətinlikləri bu işgəncə və ya pis rəftarın ümumi və xüsusi formalarını nəzərə almaqla təsvir etmək tələb olunur.

24. İşə qəbul prosesində ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması və işgəncə və ya pis rəftarın baş verə biləcəyi sahələr üzrə məlumat xarakterli təlimlərin keçirilməsi də, həmçinin zorakılıq hallarının qarşısının alınması və qadın və azlıqlara hörmətlə yanaşma prinsipinin formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətlərə dövlət müəssisələri və özəl sektorda, xüsusilə tibb, təhsil, cəzaçəkmə müəssisəsi/saxlama təcridxanalarında, hüquq mühafizə, məhkəmə və hüquq sahələrində azlıqların nümayəndələrinin və qadınların işə qəbulunu təşviq etmək tövsiyə olunur. İştirakçı Dövlətlər öz məruzələrində bu sahələr üzrə gender, irqi mənsubiyyət, milliyət və digər statusuna görə təsnif olunmuş məlumatları qeyd etməlidirlər.

VI. Konvensiya ilə tələb olunan digər preventiv tədbirlər

25. Konvensiyanın 3-15-ci maddələrində İştirakçı Dövlətlərin, xüsusilə saxlama təcridxanaları və ya cəzaçəkmə müəssisələrində işgəncə və ya pis rəftarın qarşısının alınması baxımından zəruri hesab etdiyi xüsusi preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Komitə səmərəli preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi üzrə öhdəliklərin Konvensiya və ya bu ümumi şərhin tələblərində xüsusilə sadalanan məsələlərlə məhdudlaşmadığını vurğulayır. Məsələn, ümumi əhalinin işgəncə və ya pis davranış üzrə məhdudlaşdırıla bilməyən qadağanın tarixi, əhatə dairəsi və zəruriliyi barədə maarifləndirilməsi, həmçinin hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları və digər işçi heyəti üçün işgəncə və ya pis rəftarın qarşısının alınması üzrə

təlimlərin keçirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Buna uyğun olaraq, Komitə Dövlətlərin açıq şəkildə yol verilən işgəncə və ya pis rəftar üzrə məruzələrinin nəzərdən keçirilməsi və qiymətləndirilməsi sahəsindəki geniş təcrübəsinə əsaslanmaqla işgəncə və ya pis rəftarın qarşısının alınması üzrə monitorinq şərtlərinin zorakılığın gizli şəkildə tətbiq edildiyi vəziyyətlərə uyğunlaşdırılmasının zəruriliyini vurğulayır. İştirakçı Dövlətlər Komitəyə təqdim etdikləri məruzələrdə müvafiq status üzrə təsnif edilmiş preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair ətraflı məlumat verməlidirlər.

VII. Yuxarı orqanların əməlləri

26. İşgəncə üzrə məhdudlaşdırıla bilməyən qadağa 2-ci maddənin 3-cü bəndində qeyd olunan və yuxarı orqan və ya rütbəli şəxslərin əmrinin heç bir halda işgəncəyə haqq qazandırmadığını nəzərdə tutan prinsip ilə vurğulanır. Belə ki, tabeli qurumlar sığınacaq üçün yuxarı orqanlara müraciət edə bilməzlər və onlar törətdikləri əmələ görə ayrıca məsuliyyətə cəlb edilməlidirlər. Eyni zamanda tabeliklərində olan şəxslərin işgəncə və ya pis rəftar törətdiyindən xəbərdar olan və ya belə bir ehtimalın olduğunu bilən yuxarı orqanlar, o cümlədən yüksək rütbəli şəxslər bununla əlaqədar zəruri preventiv tədbirlər görmədikdə öhdəlikdən və ya cinayət məsuliyyətindən yayına bilməzlər. Komitə hesab edir ki, yuxarı orqanların işgəncə və ya pis rəftara birbaşa yol verməsi və ya bu əməllərə şərait yaratması, yaxud onların baş verməsində əlbir olması ilə bağlı məsuliyyəti səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən tam şəkildə müəyyən edilməlidir. Qeyri-qanuni hesab etdikləri əməllərə qarşı çıxan, yaxud işgəncə və ya pis rəftarla bağlı aparılan araşdırmada əməkdaşlıq edən şəxslərin, eləcə də yüksək rütbəli şəxslərin təzyiqlərdən müdafiəsi təmin edilməlidir.

27. Komitə bir daha təkrar edir ki, bu ümumi şərh ən azı Konvensiyanın standartlarını özündə əks etdirən beynəlxalq sənəddə, yaxud milli qanunda nəzərdə tutulan daha yüksək müdafiə dərəcəsini məhdudlaşdırmadan nəzərə alınmalıdır.

**İşgəncə və digər qəddar,
qeyri-insani və ya ləyaqəti
alçaldan rəftar və ya cəza
əleyhinə Konvensiya**

Paylanma: Ümumi
13 dekabr 2012-ci il

Əsli : İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İşgəncələrə qarşı Komitə

3 saylı ümumi şərh (2012-ci il)

İştirakçı Dövlətlər tərəfindən 14-cü maddənin yerinə yetirilməsi

1. Bu ümumi şərhdə iştirakçı Dövlətlərə İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan öhdəliklərin məzmunu və əhatə dairəsindən bəhs olunur. Hər bir İştirakçı Dövlətdən “öz hüquq sistemində işgəncə qurbanlarına dəymiş ziyanın ödənilməsini və onların ədalətli və adekvat kompensasiya hüququna, o cümlədən tam reabilitasiya vasitələrinə malik olmasını təmin etmək” tələb olunur. Komitə hesab edir ki, 14-cü maddə Komitənin 2 saylı ümumi şərhinə uyğun olaraq heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən işgəncəyə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzaya (“pis rəftar”) məruz qalan bütün şəxslər barəsində tətbiq edilməlidir.

2. Komitə hesab edir ki, 14-cü maddədə qeyd olunan “dəymiş ziyanın ödənilməsi” termini “təsirli hüquqi bərpa vasitəsi” və “reparasiya” anlayışlarını özündə cəmləşdirir. Buna görə də, müfəssəl reparasiya konsepsiyası restitusiya, kompensasiya, reabilitasiya, satisfaksiya və hüquq pozuntularının təkrarlanmayacağına dair zəmanətləri əhatə edir və Konvensiyada hüquq pozuntuları ilə bağlı dəymiş ziyanın ödənilməsi üçün tələb olunan tədbirləri tam şəkildə əks etdirir.

3. Qurbanlara Konvensiyada hüquq pozuntusu hesab olunan hərəkət və ya hərəkətsizlik nəticəsində fərdi və ya kollektiv şəkildə fiziki və əqli zərər, mənəvi ziyan və iqtisadi zərərdən əziyyət çəkən və ya əsas hüquqları kobud formada pozulan şəxslər daxildir. Bu şəxslər günahkarın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi, həbs edilməsi, məhkəməyə verilməsi

və ya məhkum edilməsindən, eyni zamanda, onunla qurban arasında ailə və ya digər qohumluq əlaqəsinin olub-olmamasından asılı olmayaraq, qurban hesab edirlər. “Qurban” anlayışı, həmçinin qurbanın zərər çəkmiş ən yaxın qohumlarını və ya himayəsində olan şəxsləri, eləcə də qurbana kömək etmək və ya hüquq pozuntusunun qarşısını almaq üçün müdaxilə edərkən zərər çəkən şəxsləri bildirir. Bəzi hallarda zərər çəkən insanlar “zərərçəkmişlər” terminindən istifadə etməyə üstünlük verirlər. Komitə müəyyən kontekstlərdə işlədilən digər anlayışları məhdudlaşdırmadan “qurbanlar” hüquqi terminini istifadə edir.

4. Komitə dəymiş ziyanın ödənilməsi prosesində qurbanın iştirakının zəruri xarakter daşdığını və dəymiş ziyanın ödənilməsində əsas məqsədin qurbanın ləyaqətinin bərpası olduğunu vurğulayır.

5. 14-cü maddəyə uyğun olaraq İştirakçı Dövlətlərin dəymiş ziyanı ödəmək öhdəlikləri iki cürdür: prosessual və substantiv. İştirakçı Dövlətlər öz prosessual öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün müvafiq qanunlar qəbul etməli, işgəncə və pis rəftara məruz qalan şəxslərə dəymiş ziyanın ödənilməsi hüququnu müəyyən etmək imkanına malik olan müstəqil məhkəmə orqanları da daxil olmaqla şikayətlərə baxan mexanizmlər, tədqiqat orqanları və müəssisələri yaratmalı və bu mexanizm və orqanların fəaliyyətinin bütün qurbanlar üçün səmərəli və əlçatan olmasını təmin etməlidir. İştirakçı Dövlətlər substantiv səviyyədə işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərə dəymiş ziyanın tam həcmdə və effektiv şəkildə ödənilməsini və bu şəxslərin kompensasiya və tam reabilitasiya vasitələri də daxil olmaqla reparasiyadan faydalanmasını təmin etməlidir.

Substantiv öhdəliklər: dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn əhatə dairəsi

6. Yuxarıdakı 2-ci bənddə də qeyd olunduğu kimi, dəymiş ziyanın ödənilməsinə reparasiyanın aşağıdakı beş forması daxildir: + və hüquq pozuntularının təkrarlanmayacağına dair zəmanətlər. Komitə İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq hüquq normalarının və beynəlxalq humanitar hüququn kobud şəkildə pozulması nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərin hüquqi müdafiə və reparasiya hüququna dair BMT-nin Əsas Prinsip və Təlimatlarında (“Əsas Prinsip və Təlimatlar”) qeyd olunduğu kimi beynəlxalq hüquq və təcrübəyə uyğun olaraq dəymiş ziyanın tam həcmdə ödənilməsi üzrə elementləri təsdiqləyir.¹ Reparasiya adekvat, təsirli və hərtərəfli olmalıdır. İştirakçı Dövlətlərin nəzərinə çatdırılır ki, işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərlə bağlı dəymiş ziyanın ödənilməsi və reparasiya tədbirlərini müəyyən edərkən hər bir faktla bağlı vəziyyət və şərtlər nəzərə alınmalı, dəymiş ziyan

¹ İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq hüquq normalarının və beynəlxalq humanitar hüququn kobud şəkildə pozulması nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərin hüquqi müdafiə və reparasiya hüququna dair BMT-nin Əsas Prinsip və Təlimatları, Baş Assambleyanın 60/147 sayılı qətnaməsi.

qurbanın xüsusi tələblərinə uyğun şəkildə ödənilməli və ödənilən məbləğ yol verilən hüquq pozuntusunun ağırlıq dərəcəsinə mütənəsib olmalıdır. Komitə reparasiyanın təmin olunmasının gələcək hüquq pozuntularının qarşısının alınmasına müsbət təsir göstərdiyini bildirir.

7. İşgəncə və ya pis rəftara qeyri-hökumət strukturları və ya özəl sektorda çalışan şəxslərin səbəb olduğunu bilən və ya bununla bağlı əsaslı sübutları olan Dövlət orqanları və ya məmurları Konvensiyaya müvafiq şəkildə həmin şəxslərin qanunsuz hərəkətinin qarşısını almaq, onları istintaqa cəlb etmək və ya cəzalandırmaq üçün heç bir tədbir görmədikdə, Dövlət qurbanlara dəymiş ziyanı ödəmək öhdəliyi daşıyır (2 sayılı ümumi şərh).

Restitusiya

8. Dəymiş ziyanın ödənilməsinin bir forması olan restitusiya qurbanın Konvensiya üzrə hüquq pozuntusuna yol verilməzdən əvvəl mövcud olan vəziyyətini bərpa etmək məqsədi daşıyır. Konvensiyada nəzərdə tutulan preventiv öhdəliklər İştirakçı Dövlətlərdən restitusiyadan faydalanan qurbanın işgəncə və ya pis rəftarın təkrarlanması riski ilə üz-üzə qalmamasını təmin etməyi tələb edir. Müəyyən hallarda qurban hüquq pozuntusunun xarakteri səbəbilə restitusiyanın mümkün olmayacağını düşünə bilər, buna baxmayaraq, Dövlət qurbana dəymiş ziyanın tam həcmdə ödənilməsindən faydalanmaq imkanı yaratmalıdır. Restitusiyanın səmərəli olması üçün hüquq pozuntusunun struktur səbəblərini, eləcə də gender, cinsi oriyentasiya, fiziki məhdudiyət, siyasi əqidə, etnik mənsubiyyət, yaş və din də daxil olmaqla ayrı-seçkiliyin bütün formalarını aradan qaldırılmaq məqsədi daşıyan tədbirlər görülməlidir.

Kompensasiya

9. Komitə hesab edir ki, işgəncə və pis rəftara məruz qalan şəxslərə dəymiş ziyanın ödənilməsi üçün sadəcə pul kompensasiyası kifayət etmir. Komitə İştirakçı Dövlətin 14-cü maddədə nəzərdə tutulan öhdəliklərinin icrası baxımından yalnız pul kompensasiyasının həyata keçirilməsinin qeyri-qənaətbəxş olduğu fikrindədir.

10. 14-cü maddəyə uyğun olaraq, işgəncə və ya pis rəftara görə təcili, ədalətli və adekvat kompensasiya almaq hüququ çəxtərəffidir və qurbana verilən kompensasiya işgəncə və ya pis rəftar nəticəsində qurbana dəyən və iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilə bilən maddi və ya mənəvi ziyanın ödənilməsi üçün kifayət etməlidir. Buraya aşağıdakılar daxildir: çəkilən xərclərin kompensasiyası və reabilitasiyanın mümkün qədər tam şəkildə həyata keçirilməsi ilə əlaqədar qurbanın ehtiyac duyduğu gələcək tibbi yardım və reabilitasiya xidmətlərinin dəyərini ödəmək üçün maddi vəsaitin təmin olunması; fiziki və əqli zərər nəticəsində dəyən maddi və mənəvi

ziyan; işgəncə və ya pis rəftar nəticəsində fiziki imkanların məhdudlaşması səbəbindən mənfəət itkisi və mənfəət potensialının itirilməsi; və məşğulluq və təhsil kimi imkanların itirilməsi. Bundan əlavə, İştirakçı Dövlətlər işgəncə və ya pis rəftara məruz qalmış şəxslərə adekvat kompensasiya verərkən hüquqi yardım və ya mütəxəssis yardımını və dəymiş ziyanın ödənilməsi üzrə iddia tələbinin irəli sürülməsi ilə bağlı digər xərcləri nəzərə almalıdır.

Reabilitasiya

11. Komitə hesab edir ki, Konvensiya üzrə hüquq pozuntusu nəticəsində zərər çəkmiş hər bir şəxs üçün tam reabilitasiya imkanı hərtərəfli şəkildə təmin olunmalı və reabilitasiya zamanı hüquqi və sosial xidmətlər ilə yanaşı tibbi və psixoloji xidmətlər də göstərilməlidir. Bu ümumi şərhdə “reabilitasiya” anlayışı işgəncə və ya pis rəftardan sonra qurbanın vəziyyətinin dəyişməsi nəticəsində tələb olunan yeni bacarıqların əldə olunmasını və ya fəaliyyət imkanlarının bərpasını nəzərdə tutulur. Reabilitasiya zərərçəkmiş şəxsin öz yaşayışı və fəaliyyətini maksimum sərbəst şəkildə təmin etməsinə imkan yaratmaq məqsədi daşıyır və bu zaman zərərçəkmişin fiziki və sosial şəraitinə dəyişikliklər oluna bilər. Reabilitasiyanın məqsədi qurbanların azadlığını, fiziki, əqli, sosial və peşə imkanlarını bərpa etmək və cəmiyyətin həyatında onların tam şəkildə iştirakını təmin etməkdən ibarətdir.

12. Komitə qeyd edir ki, İştirakçı Dövlətlərin “mümkün qədər tam reabilitasiya” imkanlarını təmin etmək öhdəliyi işgəncənin böyük təsiri nəticəsində həyatı, o cümlədən nüfuzu, sağlamlığı və sərbəst hərəkət etmək qabiliyyəti heç vaxt əvvəlki vəziyyətinə qayıtmayacaq şəxslərə dəyən zərəri bərpa etmək ehtiyacını nəzərdə tutur. Bu öhdəlik İştirakçı Dövlətlərin mövcud resursları ilə bağlı deyil və onun icrası təxirə salına bilməz.

13. Hər bir İştirakçı Dövlət işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərin mümkün qədər tam reabilitasiyası ilə əlaqədar uzunmüddətli kompleks yanaşma qəbul etməli və işgəncə və ya pis rəftarın qurbanları üçün mütəxəssis xidmətlərinin həyata keçirilməsini və onların uyğun və əlçatan olmasını təmin etməlidir. Burada “İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzanın effektiv araşdırılması və sənədləşdirilməsinə dair” Təlimata (İstanbul Protokolu) əsaslanmaqla zərərçəkmişlərin müalicə-sağlamlaşdırma və başqa ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi üzrə prosedur yer almalıdır. Eyni zamanda buraya tibbi, fiziki və psixoloji reabilitasiya xidmətləri, yenidən inteqrasiya və sosial xidmətlər, cəmiyyət və ailəyönümlü yardım və xidmətlər, peşə hazırlığı, təhsil və s. kimi müxtəlif tədbirlər daxil ola bilər. Qurbanın güc və müqavimət qabiliyyətini nəzərə alan reabilitasiya üzrə kompleks yanaşma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə, qurbanlar yenidən travma almaq riski daşıyırlar və onlara yaşadıkları işgəncə və ya pis rəftarı xatırladan hallara qarşı böyük qorxu hissi duyurlar. Bu səbəbdən də qurbanların yardım ala

biləcəyi etibarlı bir mühit yaratmaq ehtiyacına xüsusi önəm verilməli və tələb olunduqda məxfi xidmətlər də göstərilməlidir.

14. Konvensiyada reabilitasiya xidmətlərinin bu formalarının göstərilməsini nəzərdə tutan müddəə işgəncə qurbanına dərhal tibbi və psixoloji xidmətlər göstərmək tələbini aradan qaldırmır və göstərilən ilkin yardım tam reabilitasiya vasitələrinin təmin olunması üzrə öhdəliyin yerinə yetirildiyini bildirmir.

15. İştirakçı Dövlətlər qurbanların mədəniyyət, şəxsiyyət və bioqrafik məlumatlarının nəzərə alındığı effektiv reabilitasiya xidmətləri və proqramlarının hazırlanmasını və heç bir ayrı-seçkilik olmadan və 32-ci bənddə qeyd olunduğu kimi, sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplar daxilində qurbanın kimliyi və ya statusundan və ya sığınacaq axtaran şəxs və ya qaçqın olub-olmamasından asılı olmayaraq, bütün qurbanlar üçün əlçatan olmasını təmin etməlidirlər. İştirakçı Dövlətlərin qanunvericiliyində işgəncə və ya pis rəftarın qurbanlarının reabilitasiyası üçün konkret mexanizm və proqramların yaradılması nəzərdə tutulmalıdır. İxtisaslı müstəqil həkimlər tərəfindən qiymətləndirmə aparıldıqdan dərhal sonra işgəncə qurbanlarının reabilitasiya proqramlarından faydalanması təmin olunmalıdır. Reabilitasiya proqramına müraciət qurbanın öz hüquqlarını məhkəmə yolu ilə müdafiə etməsindən asılı olmamalıdır. Tam reabilitasiya vasitələrinin təmin olunması üzrə 14-cü maddədə nəzərdə tutulan öhdəlik Dövlət tərəfindən reabilitasiya xidmətlərinin birbaşa şəkildə göstərilməsi yolu ilə və ya qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT-lər) tabeliyindəki müəssisələr də daxil olmaqla özəl tibbi, hüquqi və digər müəssisələrin vəsaitləri hesabına icra olunmalı və bu zaman Dövlət onların heç bir təzyiq və ya hədə-qorxuya məruz qalmamasını təmin etməlidir. Xidmət təminatçısının seçilməsi prosesində qurbanın iştirakı zəruridir. Xidmətlər müvafiq dillərdə göstərilməlidir. İştirakçı Dövlətlər müvafiq göstərici və meyarlardan istifadə etməklə reabilitasiya proqramları və xidmətlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün sistem yaratmalıdırlar.

Satisfaksiya və həqiqəti bilmək hüququ

16. Satisfaksiyaya Konvensiyanın 12 və 13-cü maddələri üzrə araşdırma və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə öhdəliklərindən əlavə aşağıdakı hüquqi müdafiə vasitələri daxildir: davamlı şəkildə baş verən hüquq pozuntularının qarşısının alınması üçün səmərəli tədbirlər; faktların araşdırılması və qurban və onun qohumlarının, şahidlərin və ya qurbana kömək etmək və ya hüquq pozuntularının qarşısını almaq məqsədilə prosesə müdaxilə edən şəxslərin təhlükəsizliyi və maraqlarının qorunması və ya təhlükə altında qalmaması şərtilə, həqiqətin ictimaiyyətə tam şəkildə açıqlanması; yoxa çıxmış şəxslərin yeri, qaçırılan uşaqların kimliyi və qətlə yetirilənlərin cəsədləri ilə bağlı araşdırmanın aparılması və zərərçəkmiş ailələrin istəyinə uyğun

olaraq qurbanın cəsədini çıxartmağa, araşdırmağa və yenidən dəfn etməyə yardımın göstərilməsi; qurban və onunla yaxından əlaqəsi olan şəxslərin nüfuz və hüquqlarının bərpasına dair rəsmi göstəriş və ya məhkəmə qərarı; hüquq pozuntusuna görə cavabdeh olan şəxslərə qarşı məhkəmə qaydasında və inzibati qaydada sanksiyaların həyata keçirilməsi; faktların təsdiqlənməsi və məsuliyyətin qəbul edilməsi də daxil olmaqla ictimai şəkildə üzr; qurbanların xatirəsinin anılması.

17. Dövlət işgəncə ittihamı ilə bağlı dərhal araşdırma aparmadıqda, məhkəmə icraatına və ya mülki icraata başlamadıqda dəymiş ziyanın ödənilməsi öhdəliyindən faktiki olaraq imtina etmiş və 14-cü maddə üzrə öhdəlik pozuntusuna yol vermiş hesab oluna bilər.

Hüquq pozuntusunun təkrarlanmayacağına dair zəmanətlər

18. Konvensiyanın 1-16-cı maddələrində İştirakçı Dövlətlərin işgəncə və pis rəftarın qarşısının alınması baxımından zəruri hesab etdiyi xüsusi preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. İşgəncə və ya pis rəftarın təkrarlanmaması üçün İştirakçı Dövlətlər Konvensiya üzrə yol verilən pozuntuların cəzasız qalması əleyhinə tədbirlər həyata keçirməlidirlər. Bu tədbirlərə dövlət hakimiyyəti orqanlarına Konvensiyanın maddələrinin yerinə yetirilməsi, xüsusilə də işgəncənin tamamilə qadağan edilməsinə dair effektiv və konkret təlimatların verilməsi daxildir. Digər tədbirlərə aşağıdakılar daxildir: hərbi qüvvələr və təhlükəsizlik qüvvələrinin ictimaiyyətə nəzarəti; məhkəmə icraatının ədalət və qərəzsizliyə dair beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təmin edilməsi; məhkəmə orqanlarının müstəqilliyinin gücləndirilməsi; işgəncə qurbanlarına kömək edən hüquq müdafiəçiləri, hüquqşünaslar, səhiyyə işçiləri və digər mütəxəssislərin müdafiəsi; bütün cəzaçəkmə müəssisələrinin müntəzəm və müstəqil şəkildə monitorinqi üçün müvafiq sistemlərin yaradılması; hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, eləcə də hərbi qüvvələr və təhlükəsizlik qüvvələrinə müəyyən ardıcılıqla və davamlı şəkildə insan hüquqlarına dair beynəlxalq normalar üzrə və təcrid olunmuş və ya zəif qrupların xüsusi ehtiyaclarının təsvir olunduğu təlimlərin keçirilməsi və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, hüquqşünaslar və səhiyyə işçiləri üçün İstanbul Protokoluna dair təlimlərin təşkili; dövlət qulluqçularının, o cümlədən hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının, islahedici, tibbi, psixoloji, sosial xidmət əməkdaşlarının və hərbi personalın beynəlxalq standartlara və davranış qaydalarına əməl etməsinin təşviqi; işgəncə və pis rəftara şərait yaradan qanunların nəzərdən keçirilməsi və dəyişdirilməsi; Konvensiyanın deportasiyanı qadağan edən 3-cü maddəsinin tətbiqinin təmin olunması; fərdi şəxslərə və ya onlardan ibarət qruplara müvəqqəti xidmətlərin göstərilməsinin, məsələn genderlə bağlı məsələlər və ya digər işgəncə və ya pis rəftarın qurbanları üçün sığınacaqların verilməsinin təmin olunması. Komitə qeyd edir ki, İştirakçı Dövlətlər yuxarıda sadalananlar kimi tədbirləri

həyata keçirməklə, həmçinin Konvensiyanın 2-ci maddəsi üzrə işgəncələrin qarşısının alınması üzrə öhdəlikləri də icra edə bilirlər. Bundan əlavə, hüquq pozuntusunun təkrarlanmayacağına dair zəmanətlər hüquq pozuntusunun əsl səbəbi olan sosial əlaqələrin transformasiyası üçün mühüm potensial yaradır və buraya müvafiq qanunlara düzəlişlərin edilməsi, cəzasızlığa qarşı mübarizənin aparılması və effektiv preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi daxildir.

Prosessual öhdəliklər: dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn həyata keçirilməsi

Qanunvericilik

19. Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən, İştirakçı Dövlətlər “öz yurisdiksiyalarında olan bütün ərazilərdə işgəncənin qarşısının alınmasına dair təsirli qanuni və inzibati tədbirlərin və məhkəmə tədbirləri və ya digər tədbirlər”in tətbiqini təmin etməlidirlər. Komitənin 2 sayılı ümumi şərhində qeyd olunduğu kimi, “İştirakçı Dövlətlər ən azı Konvensiyanın 1-ci maddəsində və 4-cü maddənin tələblərində göstərilən elementlərə uyğun olaraq işgəncəni öz cinayət məəcəllələrində cinayət əməli hesab edərək buna görə cəza tədbiri müəyyən etməlidirlər”. İştirakçı Dövlətlərin onların Konvensiya üzrə öhdəliklərini əks etdirən və işgəncə və pis rəftara görə cəza müəyyən edən qanun qəbul etməməsi və bu səbəbdən də işgəncə və pis rəftarın cinayət əməli kimi qiymətləndirilməməsi qurbanın 14-cü maddə ilə zəmanət verilən hüquqlarından faydalanmaq imkanını məhdudlaşdırır.

20. 14-cü maddənin tətbiqi üçün İştirakçı Dövlətlər işgəncə və pis rəftarın qurbanlarına təsirli hüquqi müdafiə vasitələri və kompensasiya və tam reabilitasiya da daxil olmaqla dəymiş ziyanın adekvat və müvafiq şəkildə ödənilməsinə tələb etmək hüququ verən qanun qəbul etməlidir. Bu qanun insanların sözügedən hüquqdan istifadə etməsinə şərait yaratmalı və onların öz hüquqlarını məhkəmə yolu ilə müdafiə etməsinə təmin etməlidir. Kollektiv reparasiya və inzibati reparasiya proqramları dəymiş ziyanın ödənilməsinin bir forması kimi qəbul olunsada, bu proqramlar hüquqi müdafiə hüququnu və dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququ əvəz edə bilməz.

21. İştirakçı Dövlətlər öz qanunlarında zorakılıq və ya travmadan əziyyət çəkən şəxslərin ədalət və reparasiyanın təmin olunması üçün nəzərdə tutulan hüquqi və inzibati prosedurların gedişatı zamanı yenidən travma almaması üçün adekvat qayğı və müdafiədən faydalanmasının nəzərdə tutulmasını təmin etməlidirlər.

22. Konvensiyaya əsasən, İştirakçı Dövlətlər öz yurisdiksiyalarında olan hər hansı ərazidə işgəncəyə yol verməkdə ittiham edilən şəxsləri

tapdıqda onları məsuliyyətə cəlb etməli və ya ekstradisiya etməli və bununla bağlı müvafiq qanunvericilik qəbul etməlidirlər. Komitə hesab edir ki, 14-cü maddənin tətbiqi iştirakçı Dövlətin ərazisində və ya həmin Dövlətin vətəndaşları tərəfindən zərər görmüş şəxslərlə məhdudlaşmır. Komitə iştirakçı Dövlətlərin onların ərazisi xaricində işgəncə və ya pis rəftara məruz qalmış şəxslərin mülki-hüquqi vasitələrlə təmin olunması üçün gördüyü tədbirləri yüksək qiymətləndirmişdir. Bu, hüquq pozuntusuna məruz qalan şəxsin 14-cü maddə ilə verilən hüquqlardan ərazidə istifadə edə bilmədiyi hallarda olduqca önəmlidir. Əslində 14-cü maddədə iştirakçı Dövlətlərdən işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərin hüquqi müdafiə vasitələrindən və dəymiş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək hüququndan faydalanmasını təmin etmək tələb olunur.

Şikayətlər və araşdırmalar üzrə səmərəli mexanizmlər

23. Komitə yekun müşahidələr zamanı qurbanın 14-cü maddədə nəzərdə tutulan hüquqlarının tam şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün icra edilməli olan digər öhdəlikləri müəyyən edib. Bu baxımdan, Komitə iştirakçı Dövlətlərin 12 və 13-cü maddə üzrə daşdığı öhdəliklərin icrası ilə onların 14-cü maddə üzrə daşdığı öhdəliklərin icrası arasındakı əlaqənin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayır. 12-ci maddəyə əsasən, iştirakçı Dövlətlərin hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində onların yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgəncəyə yol verildiyi ilə bağlı əsaslı sübut olduqda, iştirakçı Dövlətlər təcili, effektiv və qərəzsiz araşdırmalara başlamalı və 13-cü maddədə qeyd olunduğu və Komitə tərəfindən 2 sayılı ümumi şərhdə təsdiqləndiyi kimi qərəzsiz və səmərəli şikayət mexanizmlərinin yaradılmasını təmin etməlidirlər. 12 və 13-cü maddələrdə qeyd olunan öhdəliklər yerinə yetirilmədikdə, dəymiş ziyan tam şəkildə ödənilə bilməz. Şikayət mexanizmləri əhaliyə bildirilməli və hər bir kəs, o cümlədən azadlıqdan məhrum olunmuş və həbsdə olan, psixiatriya mərkəzlərində müalicə alan, sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplar, eləcə də ünsiyyət imkanları məhdud olan şəxslər üçün və ya digər yerlərdə, məsələn, qaynar xətt və ya təcridxanalardakı məxfi şikayət qutuları vasitəsilə və digər bir şəkildə əlçatan olmalıdır.

24. Prosessual səviyyədə iştirakçı Dövlətlər işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərə adekvat kompensasiya və reabilitasiya da daxil olmaqla dəymiş ziyanın ödənilməsi imkanı yaratmaq üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş prosedur vasitəsilə icrası icbari olan yekun qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik müəssisələrin fəaliyyətini təmin etməlidirlər.

25. Qurbanın dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququnun həyata keçirilməsi üçün iştirakçı Dövlətin səlahiyyətli orqanları işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxs ilə əlaqədar vəziyyəti təcili, səmərəli və qərəzsiz şəkildə araşdırılmalıdır. Bu araşdırma çərçivəsində standart tədbir olaraq

İstanbul Protokolunda da nəzərdə tutulduğu kimi fiziki və psixoloji vəziyyətin yoxlanıldığı müstəqil məhkəmə tibbi ekspertizası həyata keçirilməlidir. İşgəncə və ya pis rəftar ilə əlaqədar şikayətlər üzrə hüquqi araşdırmanın başlanması və ya yekunlaşmasında əsassız gecikmənin baş verməsi 14-cü maddəyə uyğun olaraq ədalətli və adekvat kompensasiya və mümkün qədər tam reabilitasiya vasitələri də daxil olmaqla qurbanın dəymiş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək hüququnun güzəştə gedilməsi ilə nəticələnir.

26. Cinayət araşdırması zamanı qurbanın xeyrinə sübutların olmasına baxmayaraq, mülki icraat və qurbanın reparasiya tələbi cinayət işinin nəticəsindən asılı olmamalıdır. Komitə hesab edir ki, cinayət məsuliyyəti müəyyən edilənə qədər kompensasiya heç bir əsaslı səbəb olmadan gecikdirilə bilməz. Mülki məsuliyyət cinayət işindən asılı olmamalı və bu məqsədlə müvafiq qanunvericilik və müəssisələr mövcud olmalıdır. Milli qanunvericiliyə əsasən cinayət işinin mülki kompensasiyadan öncə həyata keçirilməsi tələb olunduqda cinayət işinin açılmaması və ya onun icrasının gecikdirilməsi iştirakçı Dövlətin Konvensiya üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi kimi qiymətləndirilir. Yalnız inzibati cərimənin tətbiq olunması 14-cü maddədə nəzərdə tutulan təsirli hüquqi müdafiə vasitəsi kimi kifayət etmir.

27. 14-cü maddəyə əsasən hər bir iştirakçı Dövlət öz yurisdiksiyasında işgəncə və ya pis rəftardan əziyyət çəkən şəxslərin dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan faydalanmasını təmin edir. İştirakçı dövlətlər bu cür davranışların qurbanı olan bütün şəxslərin dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan faydalanmasını təmin etmək üçün bütün zəruri və effektiv tədbirləri həyata keçirmək öhdəliyi daşıyır. Bu öhdəliyə işgəncə və ya pis rəftarın baş verməsi ilə bağlı əsaslı sübutlar olduqda hətta şikayət irəli sürülməsə də iştirakçı Dövlətlərin qurbanların dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan faydalanmasını təmin etmək üçün dərhal prosesin icrasına başlaması öhdəliyi daxildir.

28. Komitə iştirakçı Dövlətləri qurbanlara Komitəyə sənəd təqdim etmək və Komitənin rəyini almaq imkanı yaratmaq üçün Komitənin 22-ci maddə üzrə fərdi şikayətlərə baxmaq səlahiyyətini tanımağa çağırır. Komitə, həmçinin iştirakçı Dövlətlərə işgəncə və pis rəftarın qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirləri gücləndirmək üçün İşgəncə əleyhinə Konvensiyanın Fakültativ Protokoluna qoşulmağı tövsiyə edir.

Dəymiş ziyanın ödənilməsi üzrə mexanizmlərə müraciət

29. Komitə xüsusilə vurğulayır ki, iştirakçı Dövlətin qurbanlar və onların ailə üzvlərini dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquq barədə müvafiq şəkildə məlumatlandırması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu görə də reparasiya üzrə prosedurlar şəffaf şəkildə həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda iştirakçı Dövlət çətinlikləri azaltmaq üçün şikayətçilər və onların təmsilçilərinə

kömək və dəstək göstərməlidir. Mülki icraat və ya digər proseslər zamanı qurbanların üzərinə onların dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı müraciətdən geri çəkilməsinə səbəb olacaq maliyyə yükü qoyulmamalıdır. Mövcud mülki icraat qurbanlara dəymiş ziyanın ödənilməsinə adekvat şəkildə təmin edə bilmədikdə, Komitə işgəncə və pis rəftara məruz qalan şəxslər üçün cari olaraq əlçatan olan mexanizmlərə müraciəti, o cümlədən işgəncə qurbanlarına dəymiş ziyanın ödənilməsinə təmin etmək üçün milli fondun yaradılmasını tövsiyə edir. Sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplara aid olan şəxslər üçün sözügedən mexanizmlərin əlçatan olmasını təmin etmək məqsədilə xüsusi tədbirlər görülməlidir.

30. Bütün digər hüquqi müdafiə vasitələri ilə yanaşı qurbanlara məhkəmə yolu ilə öz hüquqlarını müdafiə etmək imkanı yaradılmalı və bu zaman qurbanın məhkəmə prosesində iştirakı təmin olunmalıdır. İştirakçı dövlətlər işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan, lakin şikayət və ya dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı iddia tələbi irəli sürmək üçün lazımi imkanları olmayan şəxslərə adekvat hüquqi yardım göstərməlidir. Həmçinin, iştirakçı Dövlətlər qurbanlar, onların hüquqi təmsilçiləri və ya hakimin tələbi əsasında işgəncə və ya pis rəftarla bağlı bütün sübutları qurbanlara təqdim etməlidir. Dövlətin tibbi ekspertiza və ya müalicə vərəqələri də daxil olmaqla sübut və məlumatları təqdim etməməsi qurbanların şikayət vermək və dəymiş ziyanın ödənilməsi, kompensasiya və reabilitasiya üçün müraciət etmək imkanlarının əsassız şəkildə məhdudlaşdırılması ilə nəticələnmə bilər.

31. İştirakçı dövlətlər qurbanların mənafeyinə təsir edən məhkəmə, inzibati və ya digər proseslər zamanı və ya bu proseslər başa çatdıqdan sonra qurbanların şəxsi həyatına müdaxilənin qarşısını almaq və qurbanları, onların ailə üzvlərini, şahidləri və onları müdafiə edən digər şəxsləri hədə-qorxu və təzyiqdən qorumaq üçün zəruri tədbirlər görməlidir. Müdafiənin təmin olunmaması qurbanların şikayət irəli sürməyinə əngəl törədərək onların dəymiş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək və hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmək hüququnu pozur.

32. Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması prinsipi insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı başlıca prinsipdir və Konvensiyanın şərhli və icrası üçün əsas hesab olunur. İştirakçı dövlətlər dəymiş ziyanın ödənilməsi üzrə mexanizmlərə və ədliyyə orqanlarına müraciət imkanını və irqindən, dərisinin rəngindən, etnik mənsubiyyətindən, yaşından, dini etiqadından, siyasi və ya digər mövqeyindən, milli və ya sosial mənşəyindən, cinsindən, cinsi oriyentasiyasından, gender kimliyindən, əqli və ya digər qüsurlarından, sağlamlıq vəziyyətindən, iqtisadi və ya yerli statusundan, həbs olunduğu səbəbdən, siyasi motivli cinayət və ya terror aktı törətməsindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin, o cümlədən sığınacaq axtaranlar, qaçqınlar və ya beynəlxalq müdafiə üçün müraciət edənlərin və sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplara aid şəxslərin dəymiş ziyanın ödənilməsinə tələb

etmək hüququndan bərabər şəkildə faydalanmasını təmin etməlidir. Milli azlıqlar, yerli icmalar və ortaq kimliyə malik digər qruplar üçün mədəni həssas kollektiv reparasiya tədbirləri həyata keçirilməlidir. Komitə qeyd edir ki, birgə tədbirlərin görülməsi şəxsin dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı fərdi hüququnu məhdudlaşdırmır.

33. İşgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərin yenidən bu vəziyyətlə üzləşməsinin və onların ləyaqətinin alçaldılmasının qarşısını almaq üçün məhkəmə icraatı və digər prosedurlar zamanı gender aspektləri nəzərə alınmalıdır. Cinsi və ya gender əsaslı zorakılıq və müvafiq prosedur və qərəzsiz ədalət mühakiməsi üçün müraciətlə bağlı Komitə qeyd edir ki, mülki və ya cinayət işi üzrə olmasından asılı olmayaraq, qurbanın kompensasiya da daxil olmaqla dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququnu müəyyən etmək üçün maddi sübutların əldə olunması və saxlanması qaydaları və gender əsaslı zorakılıq ilə əlaqədar prosedurda bütün qurbanlar kimi qadın və qızların ifadəsi bərabər şəkildə nəzərə alınmalı və ayrı-seçkiliyə yol verən sübutların təqdim olunmasının və qurban və şahidlərin hədə-qorxu ilə üzləşməsinin qarşısı alınmalıdır. Komitə hesab edir ki, şikayət mexanizmləri və araşdırmalar üçün cinsi zorakılıq və istismar, təcavüz, ailə daxili təcavüz, məişət zorakılığı, qadın sünneti və insan alveri kimi cinayətlərin qurbanlarının irəli çıxması və dəymiş ziyanın ödənilməsini tələb etməsi zəruridir.

34. İşgəncə və ya pis rəftarın qurbanlarının yenidən eyni vəziyyətlə üzləşməsinin və onların ləyaqətinin alçaldılmasının qarşısını almaq üçün öncəki bənddə qeyd olunan müdafiə üsulları sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplar, eləcə də 32-ci bənddə ayrı-seçkiliyin qadağan olunması prinsipi üzrə qeyd olunan qruplarla bağlı bərabər şəkildə tətbiq olunur. Məhkəmə icraatında və digər prosedurlarda hər bir şəxsə həssaslıqla yanaşılmalıdır. Bununla əlaqədar Komitə bildirir ki, ədliyyə işçiləri işgəncə və pis rəftarın müxtəlif təsirlərinə, o cümlədən sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplardan olan qurbanların üzərindəki təsirlərə dair təlimlərdə, həmçinin cinsi və ya gender əsaslı ayrı-seçkilik də daxil olmaqla işgəncə və pis rəftarın qurbanlarının yenidən bu vəziyyətlə üzləşməsinin və onların ləyaqətinin alçaldılmasının qarşısını almaq üçün onlara qarşı həssas davranışa dair xüsusi təlimlərdə iştirak etməlidirlər.

35. Komitə hesab edir ki, polis və penitensiar xidmət əməkdaşlarına, məhkəmə işçilərinə və immiqrasiya xidməti əməkdaşlarına İstanbul Protokolunun icrası üzrə təlim də daxil olmaqla müvafiq təlimlərin keçirilməsi effektiv araşdırmaların aparılması baxımından mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn tətbiqi prosesinə cəlb olunan dövlət işçiləri və əməkdaşlar işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərin yenidən travma almasının qarşısını almaq üçün metodoloji təlim keçməlidirlər. Bu təlimlərdə səhiyyə işçilərinə qurbanları həm fiziki,

həm də psixoloji tibbi yardımın göstərilməli olduğu cinsi və gender əsaslı zorakılıq və digər ayrı-seçkilik formaları barədə məlumatlandırmaq yolları öyrədilməlidir. Komitə iştirakçı Dövlətlərə polis qüvvələrində insan hüquqları şöbələri yaratmağı və cinsi və gender əsaslı zorakılıq halları, o cümlədən kişilərə, uşaqlara və etnik, dini, milli və ya digər azlıqlara və sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qruplara qarşı törədilən zorakılıq halları ilə məşğul olmaq üçün xüsusi təlim keçmiş əməkdaşlardan ibarət bölmələr açmağı tövsiyə edir.

36. Bundan əlavə Komitə uşaqların ən ümdə maraqlarını və məhkəmə icraatı və ya inzibati icraat da daxil olmaqla uşaqların onlarla bağlı olan məsələlərdə öz fikirlərini sərbəst şəkildə bildirmək hüququnu nəzərə almaqla uşaqların ehtiyaclarının həlli üçün müvafiq prosedurların hazırlanmasının və uşaqların fikirlərinin onların yaş və yetkinlik dərəcələrinə uyğun şəkildə dəyərləndirilməsinin zəruriliyini vurğulayır. İştirakçı dövlətlər reparasiya ilə əlaqədar uşaqlara həssas yanaşmanı tələb edən və onların sağlamlıq və psixoloji vəziyyətlərini yaxşılaşdıran tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

Dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn həyata keçirilməsində maneələr

37. Dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn əsas məğzi ondan ibarətdir ki, əlaqədar dövlət qurban üçün həyata keçirilən reparasiya tədbirlərinin müəyyən hərəkət və ya hərəkətsizlik səbəbilə Konvensiyanın müddələrinin yerinə yetirilməməsi ilə bağlı olduğunu təsdiqləsin. Ona görə də Komitə hesab edir ki, iştirakçı Dövlət işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərə dəymiş ziyanın ödənilməsi yerinə inkişaf tədbirləri həyata keçirə və ya humanitar yardım göstərə bilməz. İştirakçı dövlət işgəncə qurbanının dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan istifadə etməsini təmin edə bilmədikdə bu hal dövlətin inkişaf səviyyəsi ilə əlaqələndirilə bilməz. Komitə bildirir ki, yeni hakimiyyətə gələn qüvvələr dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn həyata keçirilməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyır.

38. Konvensiya üzrə iştirakçı Dövlətlər dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn səmərəliliyini təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar. Dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn həyata keçirilməsinə və 14-cü maddənin səmərəli şəkildə tətbiqinə maneə törədən hallara xüsusilə aşağıdakılar daxildir: milli qanunvericiliyin səmərəli olmaması, şikayət və araşdırma mexanizmlərinə müraciət və hüquqi müdafiə və dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı prosedurların tətbiqi ilə əlaqədar ayrı-seçkilik; təqsirləndirilən şəxslərin saxlanması üçün adekvat tədbirlərin həyata keçirilməməsi; dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququn müəyyənləşdirilməsinə maneə yaradan məxfiliyin qorunması haqqında qanunlar, sübut yükü və prosesual

tələblər; iddianın müddətinin bitməsi, amnistiya və toxunulmazlıq haqqında qanunlar; zəruri hüquqi yardımın göstərilməməsi və qurbanlar və şahidlərlə bağlı müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməməsi; stiqma, işgəncə və pis rəftarın fiziki, psixoloji və digər mənfi təsirləri. Bundan əlavə, iştirakçı Dövlət milli, beynəlxalq və ya regional məhkəmələrin işgəncə qurbanı ilə bağlı reparasiya tədbirlərinin görülməsini tələb edən hökmünü icra edə bilmədikdə bu hal dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququnun yerinə yetirilməsində ciddi maneə kimi qiymətləndirilir. İştirakçı dövlətlər digər iştirakçı Dövlətlərin məhkəmə qərarlarının hüquqi qüvvəsinin tanınması və günahkarların maliyyə mənbəyinin müəyyənləşdirilməsi də daxil olmaqla, qurbanla bağlı çıxarılan hökmlərin ölkə daxilində icrası üçün bir-biri ilə əlaqəli mexanizmlər formalaşdırılmalıdır.

39. 14-cü maddədə nəzərdə tutulan öhdəliklərlə əlaqədar iştirakçı Dövlətlər sosial cəhətdən təcrid olunmuş və/və ya zəif qrupların üzvləri üçün dəymiş ziyanın ödənilməsi üzrə aktual və səmərəli mexanizmlərə həm hüquqi, həm də faktiki şəkildə çıxışı təmin etməli, həmin qrupların üzvlərinin dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan faydalanmasına əngəl törədən hallara yol verməməli və həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi məhdudiyətləri aradan qaldırmalıdır. Bu məhdudiyətlərə dəymiş ziyanın həcmnin müəyyənləşdirilməsi zamanı həyata keçirilən əlverişsiz məhkəmə prosedurları və ya digər prosedurlar daxildir. Bu cür prosedurlar qurbanların maddi vəsaiti əldə etməsi və ya saxlamasına böyük mənfi təsir göstərir. Komitənin 2 sayılı ümumi şərhinə əsasən, “Gender əsas amildir. Qadın və qızların işgəncə və ya pis rəftara məruz qaldığı səbəbləri müəyyən edərkən aydın olur ki, qadın olmaq da şəxsin statusu və bu kimi digər əsas xüsusiyyətləri arasında yer alır”. İştirakçı dövlətlər hər kəsə, xüsusilə də lezbiyan, gey, biseksual və transgender (LGBT) şəxslər daxil olmaqla sosial cəhətdən həssas qrupların üzvlərinə qarşı ədalətli və bərabər yanaşmanın nümayiş etdirilməsi və onların spesifik ehtiyaclara uyğun gələn obyektiv və adekvat kompensasiya, reabilitasiya və digər reparasiya tədbirlərindən faydalanmasını təmin edərkən yuxarıda sözügedən bütün elementlərin tətbiqi ilə bağlı gender amilini lazımi şəkildə nəzərə almalıdır.

40. İşgəncənin təsirləri davamlı xarakterə malik olduğuna görə iddianın müddətinin bitməsinə dair qanunlar tətbiq olunmamalıdır, çünki bu qanunlar qurbanların dəymiş ziyanın ödənilməsi, kompensasiya və reabilitasiya ilə bağlı hüquqlardan faydalanmasını məhdudlaşdırır. Zaman əksər qurbanların yarasını sağaltmır və bəzi hallarda posttravmatik stress nəticəsində qurbana dəyən ziyan artır və qurbanın tibbi, psixoloji və sosial dəstəyə ehtiyacı olur. Dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan faydalanmayan şəxslər isə əksər hallarda bu cür dəstəyi ala bilmir. İştirakçı dövlətlər zorakılığın baş verdiyi zamandan və ya onun keçmiş rejimin səhlənkarlığı səbəbilə baş verməsindən asılı olmayaraq, işgəncə və ya pis rəftarın bütün qurbanlarının

hüquqi müdafiə vasitələrindən və dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan faydalana bilməsini təmin etməlidir.

41. Komitə dəfələrlə bəyan edib ki, işgəncə törətməkdə ittiham olunan şəxslərlə bağlı amnistiyanın tətbiq olunması iştirakçı Dövlətlərin Konvensiya, o cümlədən 14-cü maddə üzrə daşdıqları öhdəliklərinin pozulması kimi qiymətləndirilir. 2 sayılı ümumi şərhə əsasən, “amnistiyalar və ya işgəncə və ya pis rəftara yol verən şəxslərin dərhal və ədalətli şəkildə məsuliyyətə cəlb edilməsi və cəzalandırılmasının qarşısını alan digər çətinliklər məhdudlaşdırıla bilməyən hüquq prinsipini pozur”. Komitə hesab edir ki, işgəncə və ya pis rəftara yol verənlərin amnistiyası qurbanların dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüququnun həyata keçirilməsinə ciddi əngəllər yaradır və cəzasızlığın artmasına səbəb olur. Buna görə də, Komitə iştirakçı Dövlətləri işgəncə və ya pis rəftara yol verən şəxslərlə bağlı amnistiya tətbiq etməməyə çağırır.

42. Eyni zamanda işgəncə və ya pis rəftara yol verən dövlət və ya onun agentlərinə və ya qeyri-dövlət subyektlərinə beynəlxalq hüququn tələblərini pozaraq toxunulmazlıq hüququnun verilməsi qurbanların dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqlarının həyata keçirilməsi üzrə öhdəliklərin pozulması ilə nəticələnir. Toxunulmazlığa qanun ilə yol verildikdə və ya toxunulmazlıq faktiki olduqda, cinayətkarlar cəzasız qaldığı üçün qurbanlar dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan lazımınca faydalana bilmirlər və 14-cü maddə ilə onlara məxsus olan hüquqlar tam şəkildə təmin olunmur. Komitə bildirir ki, heç bir halda milli təhlükəsizlik məsələləri qurbanlara dəymiş ziyanın ödənilməsindən imtina etmək üçün əsas ola bilməz.

43. Komitə 14-cü maddənin tətbiqini məhdudlaşdıran düzəlişlərin Konvensiyanın məqsədi ilə uyğunluq təşkil etmədiyini bildirir. Bu səbəbdən işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan bütün şəxslərin hüquqi müdafiə vasitələrindən və dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan istifadə edə bilməsi üçün iştirakçı Dövlətlərə 14-cü maddənin tətbiqini məhdudlaşdıran düzəlişləri ləğv etmək tövsiyə olunur.

İşgəncə Qurbanları üçün BMT Könüllü Fondu

44. İşgəncə qurbanları üçün beynəlxalq fondlara könüllü yardımın göstərilməsi qurbanların dəstəklə təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Komitə işgəncə qurbanlarına humanitar yardım göstərən İşgəncə Qurbanları üçün BMT Könüllü Fondunun gördüyü işlərin zəruri olduğunu bildirir. Komitə, həmçinin milli səviyyədə həyata keçirilən tədbirlər və ya göstərilən dəstəklə yanaşı iştirakçı Dövlətlərin də bu fonda könüllü yardım göstərməsinin mümkün olduğunu bildirir.

Monitoring və hesabat

45. İştirakçı dövlətlər işgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərə dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi və zəruri reabilitasiya xidmətlərinin göstərilməsi fəaliyyətinə nəzarət edir, onu qiymətləndirir və bu barədə hesabat verir. Buna uyğun olaraq, iştirakçı Dövlətlər 2 sayılı ümumi şərhdə qurbanlara dəymiş ziyanın ödənilməsinə təmin etmək məqsədilə həyata keçirilən işlərin müntəzəm qaydada qiymətləndirilməsi ilə bağlı öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün Komitəyə verdikləri hesabatlarda yaş, gender, milli mənsubiyyət və digər əsas amillər üzrə təsnif olunmuş məlumatları qeyd etməlidir.

46. Komitə 14-cü maddənin tətbiqi ilə əlaqədar iştirakçı Dövlətlərin hesabatlarında 14-cü maddənin tətbiqi ilə bağlı adekvat məlumatların qeyd olunmasına ehtiyac duyulduğunu müşahidə etmişdir. Buna görə də, Komitə aşağıdakılarla bağlı spesifik məlumatları vurğulamaq istəyir:

(a) hüquqi, inzibati və digər vasitələrlə kompensasiya üçün müraciət etmiş işgəncə və ya pis rəftarın qurbanlarının sayı, zorakılıq forması; kompensasiya alan qurbanların sayı; və onların aldığı kompensasiyanın məbləği;

(b) İşgəncədən dərhal sonra qurbanlara kömək etmək üçün görülən tədbirlər;

(c) İşgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərə yardım üçün reabilitasiya mərkəzlərinin mövcud olması və bu mərkəzlərə müraciət imkanının yaradılması, eləcə də reabilitasiya proqramları üçün büdcənin ayrılması və öz ehtiyaclarına uyğun şəkildə reabilitasiya xidmətləri almış qurbanların sayı;

(d) Müvafiq göstərici və meyarlar da daxil olmaqla reabilitasiya proqramları və xidmətlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün mövcud olan üsullar və bu qiymətləndirmənin nəticələri;

(e) Hüquq pozuntusunun təkrarlanmayacağına dair zəmanətlərin və satisfaksiyanın təmin olunması üçün görülən tədbirlər;

(f) İşgəncə və ya pis rəftarın qurbanlarını hüquqi müdafiə vasitələri və dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqla təmin edən yerli qanunvericilik və iştirakçı Dövlətin həyata keçirdiyi müvafiq icra tədbirləri. Bu cür qanunvericilik mövcud olmadıqda hesabatlarda iştirakçı Dövlətin bu qanunvericiliyi qəbul etmək və tətbiq etmək üçün gördüyü tədbirlərə dair məlumatlar yer almalıdır.

(g) İşgəncə və ya pis rəftara məruz qalan bütün şəxslərin 14-cü maddədə nəzərdə tutulan hüquqlardan faydalana bilməsini təmin etmək üçün görülən tədbirlər.

(h) İşgəncə və ya pis rəftarın qurbanları üçün nəzərdə tutulan şikayət mexanizmləri və qurbanların bu mexanizmlərdən xəbərdar olmasını və onlara müraciət etməsini təmin etmək üçün görülən tədbirlər. İştirakçı dövlətlər, həmçinin yaş, gender, milli mənsubiyyət, yaşayış yeri və zorakılığın forması üzrə təsnif olunmuş məlumatları və şikayət mexanizmləri vasitəsilə qəbul olunan şikayətlərin sayı barədə göstəriciləri qeyd etməlidir.

(i) İşgəncə və pis rəftarla bağlı irəli sürülən bütün iddiaların səmərəli şəkildə araşdırılmasını təmin etmək üçün iştirakçı Dövlətlərin gördüyü tədbirlər.

(j) İşgəncə qurbanlarına dəymiş ziyanın ödənilməsini təmin etmək məqsədilə bu qurbanların müəyyənləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan qanunvericilik və siyasi tədbirlər.

(k) İşgəncə və ya pis rəftara məruz qalan şəxslərin cinayət, mülki, inzibati və digər prosedurlar da daxil olmaqla dəymiş ziyanın ödənilməsini tələb etməsi üçün mövcud olan vasitələr, o cümlədən inzibati reparasiya proqramları; bu mexanizmlərə müraciət etmiş qurbanların sayı barədə məlumatlar; dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı hüquqdan və reparasiya tədbirlərindən faydalanan şəxslərin sayı və bu tədbirlərin forması və/ və ya əldə etdikləri məbləğ.

(l) İşgəncə ya pis rəftarın qurbanlarına göstərilən hüquqi yardım və qurbanların adından müdaxilə edən digər şəxslərin müdafiəsi, o cümlədən bu müdafiə ilə bağlı məlumatlandırma forması və onun praktikada tətbiqi; hüquqi yardımdan faydalanan qurbanların sayı; dövlət tərəfindən şahidlərin müdafiəsi çərçivəsində müdafiə olunan şəxslərin sayı; və bu müdafiənin səmərəliliyinin iştirakçı Dövlət tərəfindən qiymətləndirilməsi.

(m) Milli, regional və ya beynəlxalq məhkəmələrin çıxardığı hökmlərin icrası üçün görülən tədbirlər; hökmün çıxarıldığı tarixdən etibarən keçən müddət və kompensasiya və dəymiş ziyanın ödənilməsinin digər formalarının faktiki şəkildə həyata keçirilməsi. İştirakçı Dövlətlər, həmçinin məhkəmə hökmlərində nəzərdə tutulan reparasiya tədbirlərindən faydalanacaq qurbanların sayı, həmçinin dəymiş ziyanın ödənilməsi şəxslərin sayı və hansı zorakılıq hallarına görə ödənilməsi ilə bağlı məlumatları qeyd etməlidirlər.

(n) Sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ya zəif qrupların üzvlərinin, o cümlədən Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan hüquqların tətbiqi üçün müraciət edən qadın və uşaqların xüsusi müdafiəsini təmin etmək üçün mövcud olan vasitələr.

(o) Komitənin tələbinə uyğun digər məsələlər.

**İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının
ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq
Konvensiyanın İrqi ayrı-seçkiliyin
ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin Ümumi
Təvsiyələrinin toplusu**

32-ci sessiya (1985-ci il)*

4-cü maddənin yerinə yetirilməsinə dair 7-ci ümumi tövsiyə

İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə,

İştirakçı Dövlətlərin on altı illik dövr üzrə dövrü məruzələrini və iştirakçı Dövlətlərin 100-dən çox altı, yeddi və səkkizinci dövrü məruzələrini nəzərdən keçirərək,

24 fevral 1972-ci il tarixli 1 saylı ümumi tövsiyəsini və 4 may 1973-cü il tarixli 3 (VII) saylı ümumi tövsiyəsini diqqətə çatdıraraq,

İştirakçı Dövlətlərin bir sıra məruzələrdə irqi ayrı-seçkilik davranışı ilə bağlı Konvensiyanın 4-cü maddəsinin tətbiqinə aid xüsusi hallar barədə məlumat verməsini yüksək qiymətləndirərək,

Buna baxmayaraq bir sıra iştirakçı Dövlətlərin Konvensiyanın 4-cü maddəsinə tətbiq etmək üçün zəruri qanunvericilik qəbul etmədiyini və bir çox dövlətlərin Konvensiyanın 4-cü maddəsinin (a) və (b) bəndlərinin tələblərini hələ tam şəkildə yerinə yetirmədiyini qeyd edərək,

4-cü maddənin birinci bəndinə əsasən iştirakçı Dövlətlərin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin prinsiplərinə və bu Konvensiyanın 5-ci maddəsində aydın ifadə olunmuş hüquqlara müvafiq olaraq “təhrikçilik və ayrı-seçkilik hərəkətlərinin kökünün kəsilməsinə yönəldilmiş təcili və pozitiv tədbirlərin görülməsi üzrə öhdəlik daşdığını” vurğulayaraq,

4-cü maddənin irqçilik və irqi ayrı-seçkiliyin, həmçinin onların təşviqi və ya onlara təhrikçilik məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətlərin qarşısının alınmasına dair preventiv aspektlərini nəzərə alaraq

1. Qanunvericiliyi Konvensiyanın 4-cü maddəsinin (a) və (b) bəndlərinin müddəaları ilə uyğunluq təşkil etməyən iştirakçı Dövlətlərə 4-cü maddənin icbari xarakter daşıyan tələblərinin icrasını təmin etmək üçün zəruri addımlar atmağı tövsiyə edir;

2. Qeyd edilənləri hələ də həyata keçirməyən iştirakçı Dövlətlərdən öz dövrü məruzələrində Komitəyə 4-cü maddənin (a) və (b) bəndlərinin müddəalarının səmərəli şəkildə icrası üçün görülən tədbirlər barədə məlumat verməyi və öz məruzələrində müvafiq hissələrə istinad etməyi tələb edir;

3. Bundan əlavə, qeyd edilənləri hələ də həyata keçirməyən iştirakçı Dövlətlərə öz dövrü məruzələrində səlahiyyətli milli məhkəmələr və digər dövlət müəssisələrinin irqi ayrı-seçkilik halları, xüsusilə də 4-cü maddənin (a) və (b) bəndlərində nəzərdə tutulan hüquq pozuntuları ilə bağlı çıxardığı qərarlar barədə daha geniş məlumat verməyi tapşırır.

* A/40/18 sayılı sənəddə nəzərdə tutulmuşdur.

38-ci sessiya (1990-ci il)*

Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndlərinin təfsiri və tətbiqi ilə bağlı 8-ci ümumi tövsiyə

İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə

Ayrı-ayrı şəxslərin xüsusi irqi və ya etnik qrupların nümayəndələri kimi identifikasiya edilməsi yolları ilə bağlı İştirakçı Dövlətlərin məruzələrini nəzərdən keçirərək,

Qeyri-qanuni hallar olmadığı təqdirdə bu identifikasiya prosesinin müvafiq şəxsin öz kimliyini müəyyən etməsinə əsaslanmalı olduğunu hesab edir.

* A/45/18 sayılı sənəddə nəzərdə tutulmuşdur.

342-ci sessiya (1993-ci il)

Konvensiyanın 4-cü maddəsinə dair 15-ci ümumi tövsiyə

1. İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın qəbulu zamanı 4-cü maddə irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə baxımından əsas hesab edilmişdir. Həmin vaxt avtoritar ideologiyanın bərpası ilə əlaqədar böyük narahatlıq var idi. Buna görə də irqi üstünlüyə əsaslanan ideyaların və insanları irqi zorakılığa təhrik etmək məqsədi daşıyan mütəşəkkil fəaliyyətin qadağan olunması zəruri əhəmiyyət kəsb edirdi. Həmin vaxtdan etibarən Komitə etnik mənşə əlamətinə əsaslanan mütəşəkkil zorakılıq və etnik fərqlərdən siyasi məqsədlə sui-istifadəyə dair məlumatlar qəbul etmişdir. Nəticədə 4-cü maddənin həyata keçirilməsi getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

2. Komitə 4-cü maddənin tətbiqinin icbari xarakter daşdığını bildirdiyi 7-ci ümumi tövsiyəsini nəzərə çatdırır. Bu öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün iştirakçı Dövlətlər yalnız müvafiq qanunvericiliyin mövcud olmasını deyil, eyni zamanda bu qanunvericiliyin effektiv şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər. İrqi zorakılıq halları və bununla bağlı təhlükələr digər hüquq pozuntularına və düşmənçiliyə səbəb olduğuna görə təsirli tədbirlərin görülməsinə dair öhdəliklərin icrası baxımından təcili müdaxilənin həyata keçirilməsi tələb olunur.

3. 4-cü maddədə iştirakçı Dövlətlərdən dörd davranış növünə görə cəza nəzərdə tutmaq tələb olunur: (i) irqi üstünlüyə, yaxud nifrətə əsaslanan ideyaların hər hansı şəkildə yayılması; (ii) irqi ayrı-seçkiliyə hər cür təhrikçilik; (iii) başqa rəngli dəriyə, yaxud etnik mənşəyə mənsub insan qrupları əleyhinə yönəldilmiş bütün zorakılıq hərəkətləri; və (iv) belə hərəkətlərə təhrikçilik.

4. Komitə hesab edir ki, irqi üstünlüyə, yaxud nifrətə əsaslanan ideyaların hər hansı şəkildə yayılmasının qadağan edilməsi fikir və söz azadlığını pozmur. Bu hüquq Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 19-cu maddəsində nəzərdə tutulur və İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq Konvensiyanın 5-ci maddəsinin (d) bəndinin (viii) altbəndinə yenidən diqqətə çatdırılır. Onun 4-cü maddə ilə uyğunluğu elə maddənin özündə qeyd olunur. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 29-cu maddəsinin 2-ci bəndində bu hüququn vətəndaşlar tərəfindən istifadəsi ilə bağlı konkret məsuliyyət və vəzifələr mövcuddur və bunların içərisində irqçi ideyaların yayılmamasına dair öhdəlik xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə, Komitə ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılığa təhrik edən milli, irqi, yaxud dini nifrətin təbliğinin qanunla qadağan olunmasını nəzərdə tutan Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında

Beynəlxalq Paktı iştirakçı Dövlətlərin nəzərinə çatdırır.

5. 4-cü maddənin (a) bəndində, həmçinin irqçi fəaliyyətlərin, yuxarıdakı 3-cü bənddə Komitənin sadaladığı bütün fəaliyyətlərin, yəni etnik və irqi fərqlərə əsaslanan fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsinə görə cəza nəzərdə tutulur. Komitə iştirakçı Dövlətləri öz milli qanunlarının və onların tətbiqinin bu tələbə uyğun olub-olmadığını nəzərdən keçirməyə çağırır.

6. Bəzi Dövlətlər öz hüquq sistemlərində bir təşkilatın üzvləri irqi ayrı-seçkiliyi təşviq etmədiyi və ya bu barədə təhrikçiliyə yol vermədiyi təqdirdə həmin təşkilatın qeyri-qanuni elan edilməsinin düzgün hesab olunmadığını bildiriblər. Komitə hesab edir ki, 4-cü maddənin (b) bəndində dövlətlərin erkən mərhələdə bu təşkilatlara qarşı tədbir görmək kimi mühüm öhdəliyi müəyyən olunur. Bu təşkilatlar, eləcə də mütəşəkkil və təbliğat xarakterli digər fəaliyyətlər qeyri-qanuni hesab edilərək qadağan olunmalıdır. Bu təşkilatlarda iştiraka görə də cəza müəyyən olunmalıdır.

7. Konvensiyanın 4-cü maddəsinin (c) bəndində dövlət hakimiyyəti orqanlarının öhdəliklərindən bəhs olunur. Bələdiyyələr də daxil olmaqla idarəçiliyin bütün səviyyələri üzrə dövlət hakimiyyəti orqanları bu bəndin tələblərinə əməl etməlidirlər. Komitə hesab edir ki, iştirakçı Dövlətlər nəzərdə tutulan öhdəliklərin icrasını və məruzələrində bu barədə məlumatın verilməsini təmin etməlidir.

55-ci sessiya (1999-cu il)*

Konvensiyanın 1-ci maddəsinə dair 16-cı ümumi tövsiyə

1. Komitə vurğulayır ki, İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, Konvensiya müxtəlif irqlərə, milli və ya etnik qruplara, yaxud yerli xalqlara mənsub olan bütün şəxslərlə bağlı tətbiq edilir. Komitə bildirir ki, iştirakçı Dövlətlərin dövrü məruzələrinin lazımi şəkildə nəzərə alınması üçün onlar ən qısa zamanda öz ərazilərində yaşayan bu cür qruplar barədə məlumat təqdim etməlidirlər.

2. İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın 9-cu maddəsinə uyğun olaraq Komitəyə təqdim olunan dövrü məruzələrdən və Komitənin əldə etdiyi digər məlumatlardan belə aydın olur ki, iştirakçı Dövlətlərin bir çoxu öz ərazilərində bəzi milli və ya etnik qrupların, yaxud xalqların yaşamasına icazə versə də, digər qrup və ya xalqların yaşamasına laqeyd yanaşır. Müəyyən meyarlar bir qayda olaraq bütün qruplar ilə bağlı tətbiq olunmalıdır, buraya xüsusilə əlaqədar şəxslərin sayı və onların əhalinin tərkibində çoxluq təşkil edən şəxslərdən fərqli irqə, dəri rənginə, nəsə və ya milli, yaxud etnik mənşəyə mənsubluğu daxildir.

3. Bəzi iştirakçı Dövlətlər öz vətəndaşlarının, yaxud ölkə ərazisində yaşayan şəxslərin etnik və ya milli mənşəyi ilə bağlı məlumat toplamadan hansı qrupların etnik qruplar və ya yerli xalqlar kimi identifikasiya olunmalı olduğu barədə sərbəst şəkildə qərar verirlər. Komitə bildirir ki, İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyada nəzərdə tutulanlar da daxil olmaqla hər kəs üçün bərabər hüquqların təmin olunması və ayrı seçkiliyin qadağan edilməsinə dair hamılıqla qəbul edilən normalarla birlikdə yuxarıda sözügedən qruplara aid şəxslərin spesifik hüquqları ilə bağlı beynəlxalq standart mövcuddur. Bundan əlavə, Komitə iştirakçı Dövlətlərin diqqətinə çatdırır ki, etnik qruplar və ya yerli xalqları müəyyənləşdirmək üçün fərqli meyarların tətbiq olunması onlardan bəzilərinin tanınması, digərlərinin isə tanınmasından imtinaya səbəb olmaqla eyni ölkənin əhalisi daxilində müxtəlif qruplara qarşı fərqli yanaşmaları nümayiş etdirilməsi ilə nəticələnə bilər.

4. Komitə 1973-cü ildə keçirilən səkkizinci sessiyasında qəbul etdiyi 4-cü ümumi tövsiyəyə və Konvensiyanın (CERD/C/70/Rev.3) 9-cu maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq iştirakçı Dövlətlərin təqdim etdiyi məruzələrin forma və məzmununa dair ümumi təlimatların 8-ci bəndinə diqqət çəkərək iştirakçı Dövlətləri Konvensiyanın 1-ci maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq irq, dərinin rəngi, nəsəl, milli və ya etnik mənşə üzrə məlumatları nəzərə alaraq öz dövrü məruzələrində əhalinin demoqrafik tərkibi barədə müvafiq informasiya verməyə çağırır.

* A/54/18 sayılı sənədin 5-ci qoşmasında nəzərdə tutulmuşdur.

**“İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında”
Beynəlxalq Konvensiya**

Paylanma : Ümumi
26 sentyabr 2013-cü il

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə

35 sayılı ümumi tövsiyə

İrqi nifrət motivli çıxışa qarşı mübarizə*

I. Giriş

1. İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə (Komitə) 80-ci sessiyasında 81-ci sessiya zamanı irqi nifrət motivli çıxışlar mövzusunda müzakirə aparmaq barədə qərar qəbul etdi. 28 avqust 2012-ci il tarixində aparılan müzakirə zamanı irqi nifrət motivli çıxışın səbəb və nəticələrinin qavranılmasına və İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın (Konvensiya) resurslarının irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə üçün istifadə olunmasına xüsusi diqqət ayrıldı. Müzakirədə Komitənin üzvləri ilə yanaşı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cenevrədəki daimi nümayəndəliklərinin, milli insan hüquqları institutlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının üzvləri, akademiklər və əlaqədar şəxslər iştirak edirdi.

2. Müzakirədən sonra Komitə iştirakçı Dövlətlərə öz öhdəliklərini, o cümlədən məruzənin verilməsi ilə bağlı öhdəliklərini yerinə yetirməkdə kömək etmək üçün Konvensiyanın irqi nifrət motivli çıxışlarla əlaqədar tələblərinə dair təlimat vermək məqsədilə ümumi tövsiyə hazırlamaq istədiyini bildirdi. Hazırkı ümumi tövsiyə irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə aparan bütün maraqlı tərəflərə uyğundur və bu tövsiyədə birliklər, insanlar və Dövlətlər arasında qarşılıqlı anlaşmanın, daimi sülh və təhlükəsizliyin təşviqinin stimullaşdırılması nəzərdə tutulur.

* Komitənin səksən üçüncü sessiyasında (12-30 avqust 2013-cü il) qəbul edilmişdir.

Qəbul edilən yanaşma

3. Komitə tövsiyəni hazırlayarkən irqi nifrət motivli çıxış əleyhinə geniş təcrübəsini nəzərə alaraq, hansı təcrübənin Konvensiyada nəzərdə tutulan prosedurları tam əks etdirdiyi barədə müzakirə aparıb. Komitə, eyni zamanda, insan hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulması və soyqırırma yol açan proseslərdə və münaqişə vəziyyətində irqi nifrət motivli çıxışların böyük rol oynadığını bildirib. Komitənin irqi nifrət motivli çıxışdan bəhs edən əsas ümumi tövsiyələrinə 4-cü maddənin tətbiqi ilə bağlı 7 sayılı (1985-ci il) ümumi tövsiyə¹, 4-cü maddə üzrə uyğunluğu və söz azadlığını vurğulayan 15 sayılı (1993-cü il) ümumi tövsiyə², irqi ayrı-seçkiliyin gender nisbətində dair 25 sayılı (2000-ci il) ümumi tövsiyə³, Qaraçılara qarşı ayrı-seçkiliyə dair 27 sayılı ümumi tövsiyə (2000-ci il)⁴, mənşəyinə görə ayrı-seçkiliyə dair 29 sayılı (2002-ci il) ümumi tövsiyə⁵, ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyə dair 30 sayılı (2004-cü il) ümumi tövsiyə⁶, cinayət ədliyyə sisteminin idarəçiliyi və fəaliyyətində irqi ayrı-seçkiliyin qarşısının alınmasına dair 31 (2005-ci il) sayılı ümumi tövsiyə⁷ və Afrika mənşəli şəxslərə qarşı irqi ayrı-seçkiliyə dair 34 sayılı (2011-ci il) ümumi tövsiyə⁸ daxildir. Komitə irqi nifrət motivli çıxışlara qarşı effektiv mübarizə üçün Konvensiyanın normativ və prosessual resurslarının cəlb olunmasını nəzərdə saxladığına görə, onun qəbul etdiyi bir çox ümumi tövsiyələr birbaşa və ya dolaylı şəkildə nifrət motivli çıxışlarla bağlı olur.

4. Komitə Konvensiyanın icrası üzrə fəaliyyəti çərçivəsində haqqında maarifləndirmənin Konvensiyada nəzərdə tutulduğu insan hüquqları ilə daha geniş aspektdən maraqlanır. Söz azadlığının əhatə dairəsini qiymətləndirərkən nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, bu azadlıq yalnız şifahi şəkildə nəzərdə tutulmur, həmçinin Konvensiyaya da daxil edilmişdir: Konvensiyanın prinsipləri müasir beynəlxalq humanitar hüquqda bu azadlığın xarakteristikasının daha geniş qavranılmasına kömək edir. Komitə söz azadlığını irqi nifrət motivli çıxışa qarşı mübarizə üzrə fəaliyyətinə daxil edərək bu azadlığın səmərəli şəkildə yerinə yetirilməməsini pisləyir və ehtiyac yarandıqda insan hüquqları üzrə bənzər orqanlarda onun tətbiqini təmin edir.⁹

¹ *Baş Assambleyanın Arxiv Sənədləri, Qırxıncı Sessiya, Əlavə No.18 (A/40/18), fəsil VII, Bölmə B.*

² Eyni mənbədən, *Qırx səkkizinci Sessiya, Əlavə No.18 (A/48/18), fəsil VIII, Bölmə B, paraq. 4.*

³ Eyni mənbədən, *Əlli beşinci Sessiya, Əlavə No. 18 (A/55/18), Qoşma V, bölmə A.*

⁴ Eyni mənbədən, Qoşma V, bölmə C.

⁵ Eyni mənbədən, *Əlli yeddinci Sessiya, Əlavə No. 18 (A/57/18), fəsil XI, bölmə F.*

⁶ Eyni mənbədən, *Əlli doqquzuncu Sessiya, Əlavə No. 18 (A/59/18), fəsil VIII.*

⁷ Eyni mənbədən, *Altmışıncı Sessiya, Əlavə No. 18 (A/60/18), fəsil IX.*

⁸ Eyni mənbədən, *Altmış altıncı Sessiya, Əlavə No. 18 (A/66/18), Qoşma IX.*

⁹ Xüsusilə, İnsan Hüquqları üzrə Komitənin fikir və söz azadlığına dair 34 sayılı (2011-ci il) tövsiyəsi (*Baş Assambleyanın Arxiv Sənədləri, Altmış altıncı Sessiya, Əlavə No. 40, cild I (A/66/40 (Cild I)), Qoşma V*).

II. İrqi nifrət motivli nitq

5. Konvensiyanın layihəsini hazırlayanlar nitqin irqi nifrət və ayrı-seçkiliyə şərait yaratması barədə tam məlumatlı idilər və onun səbəb olduğu təhlükələr barədə geniş müzakirələr apardılar. Konvensiyada irqçilikdən yalnız giriş hissədə 4-cü maddədə irqi üstünlüyə əsaslanan ideyaların yayılmasının pislənməsi ilə yaxından əlaqəsi olan “irqçilik doktrinası və praktikası” ifadəsi çərçivəsində bəhs olunur. “Nifrət motivli nitq” ifadəsinin Konvensiyada açıq şəkildə istifadə olunmaması Komitənin “nifrət motivli nitq” konsepsiyasını müəyyənləşdirməsinə və nitqlə Konvensiyanın standartları arasındakı əlaqəni araşdırmasına əngəl törətməyib. Hazırkı tövsiyədə Konvensiyanın nifrət motivli nitqi formalaşdıran ifadənin müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradan müddəalarına xüsusi diqqət ayrılır.

6. Komitənin praktikada aradan qaldırmağa çalışdığı irqi nifrət motivli nitqə Konvensiyanın irq, dərinin rəngi, nəsil, milli, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan ayrı-seçkiliyi, yəni yerli əhali, xüsusi mənşəli qruplar, immiqrantlar və ya ölkə vətəndaşı olmayan şəxslər, o cümlədən əməkçi miqrantlar, qaçqınlar, sığınacaq axtaranlara və bu qrupların və digər həssas qrupların qadın üzvlərinə qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edən 1-ci maddəsində adı çəkilən qruplar əleyhinə təzahür edən və 4-cü maddədə əks olunan bütün xüsusi nitq formaları daxildir. Diskriminasiyaların kəsişməsi prinsipini və “dini liderlərin tənqid olunması, yaxud dini təlim və ya doktrinalarla bağlı şərhlərin verilməsi”nin qadağan olunmadığını, yaxud buna görə cəzanın nəzərdə tutulmadığını¹⁰ nəzərə alaraq Komitə, həmçinin çoxluğun dinindən fərqli bir dinə itaət edən müəyyən etnik qrupların nümayəndələrinə yönəlmiş nifrət motivli nitqlərə, o cümlədən islamofobiya, anti-semitizm məzmunlu ifadələrə və etnik-dini qruplara qarşı nifrətin digər təzahür formalarına və nifrətin soyqırım və terrorçuluğa təhrik etmə kimi ekstrim formalarına diqqət yetirib. Həmçinin stereotipləşdirmə və müdafiə olunan qrupların üzvlərinin ləyaqətinin alçaldılması da narahatlığa səbəb olan və Komitənin qəbul etdiyi tövsiyələrdə bəhs edilən mövzulara daxil edilib.

7. İrqi nifrət motivli nitq bir çox formada ola bilər və o, açıq şəkildə ifadə olunan irqi fikirlərlə məhdudlaşmır. 1-ci maddədə ayrı-seçkiliklə bağlı nəzərdə tutulduğu kimi, xüsusi irqi və ya etnik qruplara qarşı yönəlmiş çıxışlar zamanı məqsəd və hədəfləri gizlətmək üçün dolayı fikirlər səsləndirilə bilər. Konvensiya üzrə öhdəliklərə uyğun olaraq, iştirakçı Dövlətlər irqi nifrət motivli çıxışların bütün təzahür formalarına diqqət yetirməli və onlara qarşı mübarizə üçün effektiv tədbirlər görməlidirlər. Hazırkı tövsiyədə əks olunan prinsiplər ayrı-ayrı şəxslər və ya qruplar tərəfindən səsləndirilməsindən, təzahür formasından, şifahi, yaxud yazılı şəkildə olmasından, internet və sosial şəbəkələr də daxil olmaqla elektron məlumat daşıyıcıları vasitəsilə

¹⁰ Eyni mənbədən, paraq. 48.

yayılməsından, eləcə də ictimai tədbirlərdə, o cümlədən idman yarışlarında irqçi simvolların, təsvirlərin və davranışların nümayiş etdirilməsi kimi qeyri-verbal ifadə formalarında təzahür etməsindən asılı olmayaraq, irqi nifrət motivli bütün çıxışlar ilə bağlı tətbiq olunur.

III. Konvensiyanın resursları

8. Nifrət motivli çıxışların praktikada təzahür formalarının müəyyənləşdirilməsi və onlara qarşı mübarizənin aparılması Konvensiyanın irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi ilə bağlı məqsədlərinə nail olmaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Konvensiyanın 4-cü maddəsi nifrət motivli çıxışlarla mübarizə üçün əsas vasitə hesab olunsa da, Konvensiyadakı digər müddəalar onun məqsədlərinin yerinə yetirilməsinə fərqli töhfələr verir. 4-cü maddədə nəzərdə tutulmuş müvafiq müddəa bu maddəni hüquqlardan istifadə ilə bağlı heç bir irqi ayrı-seçkiliyə yol verilmədən qanun qarşısında bərabərlik hüququnu, o cümlədən fikir və söz azadlığını təmin edən 5-ci maddə ilə açıq şəkildə əlaqələndirir. 7-ci maddədə etnik qruplar arasında qarşılıqlı anlaşma və dözümlülüyün təşviq edilməsində “tədris, tərbiyə, mədəniyyət və informasiya”nın rolunun zəruriliyi vurğulanır. Konvensiyanın 2-ci maddəsində iştirakçı dövlətlərin irqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə öhdəlikləri əks olunur və bu öhdəliklər 2-ci maddənin 1-ci bəndinin “d” altbəndində geniş şəkildə təsvir edilir. 6-cı maddədə irqi ayrı-seçkiliyə məruz qalan şəxsin təsirli müdafiə vasitələri ilə müdafiə olunmaq və ona vurulmuş hər hansı zərərin “ədalətli və adekvat əvəzinin ödənilməsi” barədə iddia qaldırmaq hüququndan bəhs olunur. Hazırkı tövsiyədə başlıca olaraq Konvensiyanın 4, 5 və 7-ci maddələrinə diqqət yetirilir.

9. Minimum tələb kimi və digər tədbirlərə xələl gətirmədən irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə haqqında müfəssəl qanunvericilik bazası, o cümlədən cinayət qanunvericiliyi ilə yanaşı, mülki və inzibati qanunlar irqi nifrət motivli çıxışlara qarşı səmərəli şəkildə mübarizədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

4-cü maddə

10. 4-cü maddənin əvvəlində təhrikçilik və ayrı-seçkilik hərəkətlərinin kökünün kəsilməsinə yönəldilmiş “təcili və pozitiv tədbirlər”in görülməsi üzrə öhdəliklərdən bəhs olunur, bu isə geniş çeşidli resursları nifrət motivli çıxışların ləğv edilməsi ilə bağlı istifadə etmək üçün Konvensiyanın digər maddələrində nəzərdə tutulan öhdəlikləri tamamlamaq və gücləndirmək məqsədi daşıyır. Konvensiyada nəzərdə tutulan xüsusi tədbirlərin mənası və əhatə dairəsi üzrə 32 sayılı (2009-cu il) ümumi tövsiyədə Komitə “tədbirlər”i “qanunvericilik, icra, inzibati, büdcə və normativ sənədlər...”

planlar, siyasətlər, proqramlar və... rejimlər”dən ibarətdir.¹¹ Komitə, 4-cü maddənin məcburi xarakter daşdığını nəzərə çatdırır və Konvensiyanın qəbul edilməsi zamanı, onun “ırqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizədə əsas kimi qiymətləndirildiyini”¹² və bu qiymətləndirmənin praktikada Komitədə tərəfindən hələ də qüvvədə qaldığını qeyd edir. 4-cü maddə nitq ilə bağlı elementləri və nitqin formalaşdırılması üzrə təşkilati aspekti əks etdirir, preventiv mexanizmlərə xidmət edir və preventiv fəaliyyət kifayət etmədikdə sanksiyalar müəyyənləşdirir. Bu maddə, həmçinin insan ləyaqəti və bərabərliyə dair əsas insan hüquqları prinsiplərini rədd etmək və cəmiyyətin qiymətləndirilməsində ayrı-ayrı şəxslər və qrupların mövqeyini aşağı salmaq məqsədilə başqa insanlara yönəldilən nitqin bir forması kimi başa düşülən ırqi nifrət motivli çıxışlara beynəlxalq ictimaiyyətin nifrət bəslədiyini vurğulayan ekspressiv funksiya daşıyır.

11. Konvensiyanın qarşı çıxdığı nitqi xarakterizə etmək üçün 4-cü maddənin əvvəlində və (a) altbəndində “üstünlük ideyası, yaxud nəzəriyyəsi” və ya “ırqi üstünlük, yaxud nifrət” ilə bağlı müvafiq olaraq “əsaslanan” terminindən istifadə olunur. Bu termin Komitə tərəfindən 1-ci maddənin kontekstində “əsaslarla”¹³ termininə ekvivalent kimi qəbul edilir və prinsip etibarilə, 4-cü maddə üçün eyni mənanı daşıyır. İrqi üstünlük ideyalarının yayılması ilə bağlı müddəalar Konvensiyanın preventiv funksiyasını birbaşa ifadə edir və təhrikçiliyə dair müddəalara əhəmiyyətli dərəcədə tamamlayır.

12. Komitə digər amillər içərisində hədəf şəxslər və qruplar üzərindəki təsirin xarakteri və əhatə dairəsi nəzərə alınmaqla ırqçı çıxış formalarının şübhəyə heç bir yer qalmayan ciddi hallarda kriminallaşdırılmasını, nisbətən yüngül hallarda isə cinayət hüququ xaricindəki vasitələrlə cəzalandırılmasını tövsiyə edir. Cinayət sanksiyalarının tətbiqi qanunilik, uyğunluq və zərurilik prinsipləri ilə tənzimlənməlidir.¹⁴

13. 4-cü maddənin birbaşa tətbiq edilməsi mümkün olmadığına görə iştirakçı Dövlətlərdən, öz növbələrində, bu maddədə nəzərdə tutulan ırqi nifrət motivli çıxışlara qarşı mübarizə aparmaq üçün müvafiq qanunvericilik qəbul etmək tələb olunur. Konvensiyanın müddəalarını və 15 sayılı ümumi tövsiyədəki prinsiplərinin təkmilləşdirilməsini nəzərə çatdıraraq Komitə iştirakçı Dövlətlərə aşağıdakıları qanunla hüquq pozuntusu elan etməyi və onlara görə təsirli cəza tədbiri görməyi tövsiyə edir:

(a) İrqi və ya etnik üstünlüyə, yaxud nifrətə əsaslanan ideyaların hər hansı şəkildə yayılması;

¹¹ *Baş Assambleyanın Arxiv Sənədləri, Altmış dördüncü Sessiya, Əlavə No.18(A/64/18)*, Qoşma VIII, paraq.13.

¹² 15 sayılı ümumi tövsiyənin 1-ci bəndi

¹³ Sonuncu ifadə Konvensiyanın giriş hissəsindəki yeddinci bənddə işlədilir. Həmçinin Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə 14 sayılı (1993-cü il) ümumi tövsiyəyə nəzər sala bilərsiniz (*Baş Assambleyanın Arxiv Sənədləri, Qırx səkkizinci Sessiya, Əlavə No. 18(A/48/18)*, fəsil VIII, Bölmə B).

¹⁴ İnsan Hüquqları üzrə Komitənin 34 sayılı ümumi şərh, 22- 25 və 33-35-ci bəndlər.

(b) İrqi, dərinin rəngi, nəsəl, milli, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə görə hər hansı qrupun nümayəndələrinə qarşı nifrət, ikrah və ya ayrı-seçkiliyə təhrikçilik;

(c) Yuxarıdakı (b) bəndində qeyd olunan əlamətlərə görə şəxslər, yaxud qruplar əleyhinə zorakılığa təhrikçilik;

(d) Ayrı-ayrı şəxslər və ya qruplara qarşı təhqiramiz ifadələr, istehza və ya böhtan, yaxud yuxarıdakı (b) bəndində sadalanan səbəblərdən nifrət və ya ayrı-seçkiliyə təhrikçiliyə bərabər tutulan şəkildə nifrət, ikrah və ya ayrı-seçkiliyə haqq qazandırılması;

(e) İrqi ayrı-seçkiliyi təşviq edən və ona təhrik edən təşkilat və fəaliyyətlərdə iştirak.

14. Komitə beynəlxalq hüquqda müəyyən olduğu kimi insanlıq əleyhinə soyqırım cinayətlərinə və irqi zorakılıq və ya nifrətə təhrikçilik hesab olunan cinayətlərə vəzifəli şəxslərin etinasız yanaşmasının, yaxud təşəbbüs göstərməsinin qanunla cəzalandırılmalı olan əməl elan edilməsini tövsiyə edir. Komitə, həmçinin vurğulayır ki, “tarixi faktlar haqqında fikirlərin ifadə olunması” qadağan edilməməli və buna görə cəza nəzərdə tutulmamalıdır.¹⁵

15. 4-cü maddədə bəzi davranış formalarının qanunla cəzalandırılması tələb olunsada, davranış formalarının cinayət əməli kimi qiymətləndirilməsi üçün ətraflı məlumat qeyd olunmur. İrqi ayrı-seçkiliyin təbliği və ona təhrikçiliyin qanunla cəzalandırılan əməl kimi qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar Komitə hesab edir ki, aşağıdakı situasiyalarla bağlı aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

- **Nitqin məzmunu və forması:** nitqin təhrikçi və birbaşa olması, hansı formada şərh edilməsi, təbliğ olunması və ifadə forması.
- Etnik və digər qruplara, o cümlədən yerli xalqlara qarşı ayrı-seçkilik formalarının mövcud olması da daxil olmaqla nitqin səsləndirildiyi və yayıldığı dövrdə üstünlük təşkil edən **iqtisadi, sosial və siyasi mühit**. Bir kontekstdə zərərsiz və ya neytral olan çıxışlar digərində təhlükəyə səbəb ola bilər: soyqırımı aid olan göstəricilər haqqında qərarda Komitə irqi nifrət motivli çıxışların mənası və potensial təsirlərinin qiymətləndirilməsində lokallıq amilinin uyğunluğunu vurğulayır.¹⁶
- **Çıxış edən şəxsin cəmiyyətdəki mövqeyi və ya statusu** və nitqin ünvanlandığı auditoriya. Komitə Konvensiya ilə müdafiə olunan qruplara qarşı mənfi mühitin yaradılmasında siyasətçilər və ictimai

¹⁵ Eyni mənbədən, paraq. 49.

¹⁶ Soyqırımın qarşısının alınması haqqında bəyannamənin icra olunmasına dair qərar: planlı və kütləvi irqi ayrı-seçkilik nümunələri üzrə göstəricilər, *Baş Assambleyanın Arxiv Sənədləri, Altmışıncı Sessiya, Əlavə No. 18 (A/60/18)*, fəsil II, paraq. 20.

rəy formalaşdıran digər şəxslərin rol oynamasına daim diqqət çəkir və bu şəxs və orqanlara mədəniyyətlərarası anlaşma və harmoniyanın təşviqinə yönələn müsbət yanaşmalar qəbul etməyi tövsiyə edir. Komitə siyasi məsələlərdə söz azadlığının xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsindən, habelə onun həyata keçirilməsi ilə bağlı xüsusi vəzifə və məsuliyyətlərin mövcudluğundan xəbərdardır.

- **Çıxışların ünvanlandığı auditoriya**, o cümlədən auditoriyanın xüsusiyyətləri və çıxışın forması: çıxışların əsas kütləvi informasiya vasitələri, yaxud internet vasitəsilə yayılması, xüsusən də çıxışların təkrarlanmasının etnik və irqi qruplar arasında düşmənçilik yaratmaq üçün qəsdən həyata keçirilən strategiya olduğunu göstərən hallarda çıxışların tezliyi və müddəti.
- **Nitqin məqsədləri:** şəxslərin və qrupların insan hüquqlarını qoruyan, yaxud müdafiə edən çıxışlarla bağlı cinayət sanksiyası və ya digər sanksiyalar tətbiq olunmamalıdır.¹⁷

16. Təhrikçilik təbliğat və ya hədə-qorxu vasitəsilə başqalarını da eyni davranışı nümayiş etdirməyə, o cümlədən cinayət törətməyə sövq etməyi ifadə edir. Təhrikçilik sözlərlə yanaşı, irqçi simvolların nümayiş etdirilməsi və ya irqçi materialların yayılması vasitəsilə açıq-aydın, yaxud gizli şəkildə həyata keçirilə bilər. Təhrikçilik anlayışı qismən cinayət tərkibli bir əməl kimi əks tədbirlərin görülməsini tələb etməsə də, 4-cü maddədə nəzərdə tutulan təhrikçilik formalarına nəzarət zamanı iştirakçı Dövlətlər təhrikçilik fəaliyyətində yuxarıdakı 14-cü bənddə qeyd olunan mülahizələrdən əlavə vacib element kimi danışanın niyyətini, məqsədini və 13-cü bənddə sadalanan digər hüquq pozuntuları ilə bağlı tətbiq olunan mülahizələri nəzərə almalıdır.¹⁸

17. Komitə 4-cü maddədə nəzərdə tutulan davranışların hüquq pozuntusu olduğunu bəyan etməyin kifayət etmədiyini, həmçinin bu maddənin müddələrinin səmərəli şəkildə tətbiq edilməli olduğunu bir daha nəzərə çatdırır. Müddələrin səmərəli şəkildə tətbiqi üçün Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq pozuntularının araşdırılması və ehtiyac yarandıqda günahkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi tələb olunur. Komitə hüquq pozuntusuna yol verməkdə ittiham olunan şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasında məqsəduyğunluq prinsipini təsdiqləyir və bu prinsipin bütün hallarda Konvensiyada və beynəlxalq hüququn digər sənədlərində nəzərdə tutulan zəmanətlər əsasında tətbiq edilməli olduğunu qeyd edir. Konvensiya çərçivəsində bu və digər aspektlərdən Komitə bildirir ki, verilən qərarlar açıq-aşkar absurd və ya əsassız olmadıqda, Komitə yerli hakimiyyət

¹⁷ Ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılığa təhrik edən milli, irqi, yaxud dini nifrətin təbliğinin qadağan olunmasına dair Rabat Fəaliyyət Planının 22-ci paragrafına əsaslanır.

¹⁸ İnsan Hüquqları üzrə Komitənin 35 sayılı ümumi şərh, paraq.35; Rabat Fəaliyyət Planı, paraq.22

orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilən faktların və milli qanunvericiliyin şərhini nəzərdən keçirmək vəzifəsinə malik deyil.

18. Faktların və ayrı-ayrı işlər üzrə hüquqi məhdudiyyətlərin insan hüquqlarına dair beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün müstəqil, qərəzsiz və məlumatlı ədliyyə orqanlarının fəaliyyəti zəruridir. Bununla əlaqədar, insan hüquqlarının təbliği və qorunması üzrə milli institutların statusu ilə əlaqədar prinsiplərə uyğun olaraq, milli insan hüquqları institutları tərəfindən ədliyyə infrastrukturuları formalaşdırılmalıdır (Paris Prinsipləri).¹⁹

19. 4-cü maddədə təhrikçilik və ayrı-seçkiliyin kökünün kəsilməsi üzrə tədbirlərin Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin prinsiplərinə və bu Konvensiyanın 5-ci maddəsində aydın ifadə olunmuş hüquqlara müvafiq olaraq həyata keçirilməsi tələb edilir. “Müvafiq olaraq” ifadəsi hüquq pozuntusu hesab olunan əməllərə görə cinayət məsuliyyətinin tətbiqi və 4-cü maddənin digər tələblərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı qərar qəbulu prosesində Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin prinsiplərinin və 5-ci maddədə qeyd olunan hüquqların lazımi qaydada nəzərə alınmalı olduğunu ifadə edir. Komitə hesab edir ki, bu müddəa çıxışlara dair məhdudiyyətlərin qanuniliyini qiymətləndirərkən əsas hüquqi norma kimi nəzərə alınmasına baxmayaraq yalnız fikir və söz azadlığına²⁰ deyil, həmçinin bütün hüquq və azadlıqlara şamil olunmalıdır.

20. Komitə Konvensiya ilə müdafiə olunan qrupların əleyhinə söz azadlığı ilə bağlı geniş və ya qeyri-müəyyən məhdudiyyətlərin tətbiq olduğunu böyük narahatlıqla qeyd edir. İştirakçı Dövlətlər nitqlərlə bağlı məhdudiyyətləri hazırkı tövsiyədə geniş izah edildiyi kimi Konvensiyanın standartlarına uyğun olaraq, həssas şəkildə müəyyənləşdirməlidirlər. Komitə irqçi çıxışlara qarşı monitorinq və mübarizənin aparılması məqsədilə nəzərdə tutulan tədbirlərin ədalətsizlik və ya ictimai narazılıq ilə bağlı etirazların qarşısını almaq üçün bəhanə kimi istifadə olunmamasını təmin etməyi vurğulayır.

21. Komitə 4-cü maddənin “b” bəndində irqi ayrı-seçkiliyi və ona təhrikçiliyi təşviq edən təşkilatların fəaliyyətinin qeyri-qanuni elan edilməsi və qadağan edilməsinin tələb olunduğunu xüsusilə vurğulayır. Komitə hesab edir ki, “mütəşəkkil təbliğat və fəaliyyətlər”ə təşkilat və ya şəbəkələrin gördüyü işlər, “bütün digər təbliğat fəaliyyətləri”nə isə irqi ayrı-seçkiliyin öncədən planlaşdırılmamış təşviqi və stimullaşdırılması daxildir.

22. 4-cü maddənin dövlət hakimiyyəti orqanları və ya dövlət idarələri ilə bağlı (c) bəndinin müddəalarını nəzərə almaqla Komitə bu orqan

¹⁹ 31 sayılı ümumi tövsiyənin 5-ci bəndi (j).

²⁰ İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə, 30/2003 sayılı kommünike, *Oslonun yəhudi icması və digərləri Norveçə qarşı*, 15 avqust 2015-ci il tarixində qəbul edilmiş rəy, paraq.10.5.

və ya idarələrin səsləndirdiyi irqçi ifadələr, əsasən də yüksək vəzifəli şəxslərin bəyanatları barədə narahatlığını ifadə edir. 4-cü maddənin (a) və (b) bəndlərində sadalanan hüquq pozuntularına görə dövlət məmurları, eləcə də digər şəxslər ilə bağlı cinayət məsuliyyətinin tətbiqinin məhdudlaşdırılmaması şərt ilə maddənin əvvəlində qeyd olunan “təcili və pozitiv tədbirlər”ə, həmçinin vəzifədən kənarlaşdırma kimi nizam-intizam tədbirləri, müvafiq olduqda isə qurbanlar üçün təsirli hüquq müdafiə vasitələrinin təmin olunması da daxil ola bilər.

23. Standart təcrübəsinin bir hissəsi olaraq Komitə Konvensiyaya düzəlişlər etmiş iştirakçı Dövlətlərə həmin düzəlişləri ləğv etməyi tövsiyə edir. Konvensiyanın irqçi çıxışlarla bağlı müddəalarına edilən düzəliş qüvvədə saxlanıldıqda iştirakçı Dövlətlər bu düzəlişin nə üçün zəruri olduğunu izah etməli, düzəlişin məqsədi və əhatə dairəsi, onun milli qanunvericilik və siyasət baxımından təsirləri və müəyyən vaxt ərzində düzəlişin məhdudlaşdırılması, yaxud aradan qaldırılması ilə bağlı mövcud planlar barədə məlumat verməlidir.²¹

5-ci maddə

24. Konvensiyanın 5-ci maddəsində iştirakçı Dövlətlərin irqi ayrışikliyi qadağan etmək və aradan qaldırmaq və milli, yaxud etnik mənşəyinə görə fərq qoymadan hər bir insanın hüquqlarını, xüsusilə də qanun qarşısında bərabərlik hüququnu, mülki, siyasi, iqtisadi və sosial hüquqlarını, o cümlədən fikir, vicdan və din azadlığı hüququnu, ifadə və söz azadlığı və sərbəst toplaşma və birləşmə hüquqlarını həyata keçirmək öhdəliyi nəzərdə tutulur.

25. Komitə hesab edir ki, akademik müzakirələr, siyasi fəaliyyət və bənzər fəaliyyət zamanı nifrət, ikrah, zorakılıq və ya ayrışikliyi təşviq etmədən bildirilən ideya və fikirlər mübahisəli məzmunu malik olub-olmamasından asılı olmayaraq, söz azadlığından qanuni istifadə kimi qiymətləndirilməlidirlər.

26. 5-ci maddədə nəzərdən tutulanlardan əlavə, fikir və söz azadlığı hər kəsin öz fikrini açıqlamaq və sərhədlərdən asılı olmayaraq bütün media vasitəsilə məlumat və ideyalar axıtmaq, qəbul etmək və bildirmək hüquqlarını təsdiqləyən bir sıra beynəlxalq sənədlərdə, o cümlədən Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində əsas hüquq kimi tanınır.²² Söz azadlığı qeyri-məhdud olmasa da bu azadlıqla bağlı konkret vəzifə və məsuliyyət mövcuddur. Bu səbəbdən söz azadlığı ilə əlaqədar qanunvericilikdə nəzərdə tutulan və digər şəxslərin hüquq və reputasiyalarını müdafiə etmək və milli

²¹ Komitənin 32 sayılı ümumi tövsiyəsinin 38-ci bəndinə əsaslanır.

²² Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, 19-cu maddə.

təhlükəsizlik və ya ictimai asayiş, yaxud ictimai səhiyyə və ya mənəvi dəyərləri qorumaq məqsədi daşıyan məhdudsiyyətlər tətbiq oluna bilər.²³ Söz azadlığından bərabərlik və ayrı-seçkiliyə məruz qalmama hüququ da daxil olmaqla başqalarının hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması məqsədilə istifadə olunmamalıdır.²⁴

27. Durban Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı və Durban İcmal Konfransının yekun sənədi irqi nifrətə qarşı mübarizədə fikir və söz azadlığının müsbət rol oynadığını təsdiqləyir.²⁵

28. Digər hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi və qorunması ilə yanaşı, Konvensiyada fikir və söz azadlığı xüsusi vurğulanır. İnsanların irqi nifrət motivli çıxışlardan müdafiəsi sadəcə söz azadlığı və müdafiə olunan qrupların mənafeyini qorumaq üçün bu azadlığın məhdudlaşdırılması arasında ziddiyyət funksiyası daşımır; Konvensiya ilə müdafiə olunan şəxs və qruplar, həmçinin söz azadlığından və bu azadlığı istifadə etməklə irqi ayrı-seçkilikdən müdafiə azadlığından faydalanmaq imkanına malikdirlər. İrqi nifrət motivli çıxışlar onların hədəfi olan şəxslərin sərbəst çıxışının qarşısını almaq potensialı daşıyır.

29. İnsan hüquqlarının ifadə olunması və mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların nə dərəcədə yerinə yetirildiyi ilə bağlı məlumatların yayılması baxımından zəruri olan söz azadlığı cəmiyyətin üzvləri arasında güc balansının bərpasında həssas qruplara kömək edir, mədəniyyətlərarası anlaşma və tolerantlığı təşviq edir, irqi stereotiplərin yox edilməsinə imkan verir, sərbəst fikir mübadiləsinə şərait yaradır və alternativ yanaşmalar təklif edir. İştirakçı dövlətlər Konvensiya çərçivəsində bütün qrupların söz azadlığından istifadə səlahiyyətlərini genişləndirmək məqsədilə siyasətlər qəbul etməlidirlər.²⁶

7-ci maddə

30. 4-cü maddənin ideyaların yayılması üzrə müddəaları irqçi ideya axınının qarşısını almaq, təhrikçiliyə dair müddəaları isə bu cür ideyaların təsirini yox etmək məqsədi daşdığı halda 7-ci maddədə nifrət motivli çıxışların əsas səbəblərinin aradan qaldırılması nəzərdə tutulur və 2-ci maddənin 1-ci bəndinin (d) altbəndində qeyd olunan irqi ayrı-seçkiliyin kökünü kəsmək üçün “müvafiq vasitələr”in təsviri yer alır. 7-ci maddənin əhəmiyyəti vaxt keçdikcə azalmamışdır: onun irqi ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasına təhsil aspektindən geniş yanaşması irqi ayrı-seçkiliklə

²³ Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 19-cu maddə, 3-cü bənd.

²⁴ Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, 30-cu maddə.

²⁵ Durban Bəyannaməsi, paraq. 90; Durban İcmal Konfransının yekun sənədi (A/CONF.211/8), paraq. 54 və 58

²⁶ Rabat Fəaliyyət Planının 25-ci paragrafına əsaslanır.

mübarizə üçün digər yanaşmaları zəruri şəkildə tamamlayır. İrəqçiliyə digər faktorlarla yanaşı müvafiq ideyaların tətbiq edilməməsi və ya təhsilin aşağı səviyyədə olması səbəb olduğuna görə, irqi nifrət motivli çıxışların qarşısının alınması ilə bağlı effektiv tədbirlərə xüsusilə tolerantlığı təşviq edən təhsil və nifrət motivli nitqi pisləyən çıxışlar daxildir.

31. 7-ci maddəyə uyğun olaraq iştirakçı Dövlətlər irqi ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaran xurafatla mübarizə aparmaq və millətlər, irqi, yaxud etnik qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmanı, dözümlülüyü və dostluğu təşviq etmək məqsədilə təcili və təsirli tədbirlər, o cümlədən tədris, tərbiyə, mədəniyyət və informasiya sahələrində tədbirlər görməyi, habelə insan hüquqlarına dair universal prinsipləri, eləcə də Konvensiyanın məqsəd və prinsiplərini geniş şəkildə yaymağı öhdələrinə götürürlər. 7-ci maddədə də Konvensiyanın digər maddələrində olduğu kimi eyni qəti qısa fikirlərdən istifadə olunmuşdur və fəaliyyət sahələri - “tədris, tərbiyə, mədəniyyət və informasiya” sahələri tələb olunan öhdəliklərin tam siyahısını əks etdirmir.

32. İştirakçı Dövlətlərin məktəb sistemi insan hüquqları barədə informasiyanın və perspektivlərin yayılması baxımından diqqətə alınmalı olan əsas amildir. Məktəb proqramları, dərsliklər və tədris materiallarında insan hüquqları barədə məlumatlar yer almalı və millətlər, irqi və etnik qrupları arasında qarşılıqlı hörmət və tolerantlığın təşviqi nəzərdə tutulmalıdır.

33. 7-ci maddənin tələblərinə uyğun təhsil strategiyalarına hüquq bərabərliyinə, hörmət, ehtiram və qarşılıqlı anlaşmaya əsaslanan və kifayət qədər insan və maliyyə resursları ilə dəstəklənən mədəniyyətlərarası təhsil, o cümlədən mədəniyyətlərarası ikidilli təhsil daxildir. Mədəniyyətlərarası təhsil proqramları maraqları balanslaşmış şəkildə təmsil etməli və mədəni assimilyasiyaya səbəb olmamalıdır.

34. Yerli xalqlar və Afrika mənşəli şəxslər də daxil olmaqla iştirakçı Dövlətin ərazisində yaşayan “irqi və ya etnik”²⁷ qrupların tarixi, mədəniyyəti və adət-ənənələri barədə biliklərin yayılması məqsədilə təhsil sahəsində tədbirlər qəbul edilməlidir. Təhsil materiallarında qarşılıqlı hörmət və anlayışı təşviq etmək üçün bütün qrupların milli kimliyin sosial, iqtisadi və mədəni zənginliyinə və milli, iqtisadi və sosial tərəqqiyə töhfəsi vurğulanmalıdır.

35. Etnik qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmanı təşviq etmək üçün tarixi faktların bərabər və obyektiv şəkildə təqdim edilməsi zəruridir və yaşanmış faciələri anmaq, eləcə də münaqişələrdə qazanılan zəfərləri qeyd etmək üçün əhali qruplarına qarşı vəhşiliklərin törətdiyi yerlər, anım günləri və digər ictimai hadisələr qeyd edilməlidir. Həqiqətin müəyyənləşdirilməsi və

²⁷ İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya, 7-ci maddə.

barışıq üzrə komissiyalar irqi nifrətlə mübarizədə və etnik qruplar arasında tolerant mühitin formalaşmasını təmin etməkdə zəruri rol oynayırlar.²⁸

36. İrqi nifrət motivli çıxışların mənfi təsirinə diqqət çəkən məlumat kampaniyaları və təhsil siyasətlərinə geniş ictimaiyyət, dini və ictimai birliklər də daxil olmaqla vətəndaş cəmiyyəti, parlament üzvləri və digər siyasətçilər, təhsil işçiləri, dövlət idarəçiliyində çalışanlar, polislər və ictimai asayişin təmin edilməsi ilə məşğul olan digər orqanlar, hüquq sektorun əməkdaşları, o cümlədən ədliyyə işçiləri cəlb edilməlidir. Komitə hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına insan hüquqlarının²⁹ müdafiəsi üzrə təlimlərin keçirilməsinə dair 13 saylı (1993-cü il) ümumi tövsiyəni və cinayət ədliyyəsi sisteminin idarəçiliyi və fəaliyyətində irqi ayrı-seçkiliyin qarşısının alınmasına dair 31 saylı (2005-ci il) ümumi tövsiyəni iştirakçı Dövlətlərin nəzərinə çatdırır. Bu və digər hallarda fikir və söz azadlığını qoruyan beynəlxalq normalarla və irqi nifrət motivli nitq əleyhinə müdafiəni nəzərdə tutan normalarla tanışlıq vacib hesab olunur.

37. Yüksək vəzifəli dövlət məmurları tərəfindən nifrət motivli nitqin rəsmi şəkildə rədd edilməsi və nifrət motivli fikirlərin pislənməsi tolerantlıq və hörmətin təşviqində mühüm rol oynayır. İctimai müzakirə və qurumlararası dialoq vasitəsilə mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi və ictimai həyatın bütün sahələrində bərabər imkanların yaradılması tədris metodları baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir və bu sahədə geniş dəstəyə ehtiyac duyulur.

38. Komitə nifrət motivli çıxışların təzahür etdiyi vəziyyətləri, onların hədəf qruplarını, onların ötürülməsi üçün istifadə olunan vasitələri və nifrət motivli fikirlərə medianın verdiyi cavabları qiymətləndirmək üçün irqi nifrət motivli çıxışlara qarşı mübarizədə təhsil strategiyalarına və mədəni və informasiya xarakterli strategiyalara məlumatların sistemli şəkildə toplanılması və təhlili yolu ilə dəstək göstərməyi tövsiyə edir. Bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlıq məlumatların müqayisəliliyini artırmaqla yanaşı, milli sərhədləri aşan nifrət motivli nitqin xüsusiyyətləri ilə bağlı məlumatları da artırmaqla.

39. Sosial media və internet də daxil olmaqla məlumatlı, etik və obyektiv kütləvi informasiya vasitələri ideya və fikirlərin yayılması ilə bağlı məsuliyyətin təşviqində mühüm rol oynayır. İştirakçı Dövlətlər beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə media ilə bağlı müvafiq qanunvericiliyin qəbul edilməsi ilə yanaşı, dövlət və özəl media qurumlarını Konvensiyanın prinsipləri və əsas insan hüquqlarına dair digər standartlara hörmətlə yanaşmağı nəzərdə tutan peşə davranışı qaydaları və press-kodekslər qəbul etməyə sövq etməlidirlər.

²⁸ Rabat Fəaliyyət Planınının 27-ci paraqrafına əsaslanır.

²⁹ *Baş Assambleyanın Arxiv Sənədləri, Qırx səkkizinci Sessiya, Əlavə No. 18 (A/48/18), fəsil VIII, Bölmə B.*

40. Konvensiyanın 1-ci maddəsinə uyğun olaraq, etnik, yerli və digər qrupların mətbuatda təmsil edilməsi stereotiplərdən yayınma, hörmət və ədalətlik prinsiplərinə əsaslanmalıdır. KİV-lər əhali qruplarının irq, etnik mənşə, din və ya digər xüsusiyyətlərini dözümsüzlüyü təşviq edəcək bir şəkildə yerli-yersiz müzakirə mövzusunda çevirməməlidirlər.

41. Media plüralizminin təşviqi, o cümlədən Konvensiyada nəzərdə tutulan azlıqların, yerli xalqların və digər qrupların öz dillərində mətbuatın mövcudluğunun təmin edilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması Konvensiyanın prinsiplərinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Media plüralizmi vasitəsilə yerli əhalinin imkanlarının genişləndirilməsi irqi nifrət motivli çıxışlara əks mövqedə dayanan nitqlərin formalaşmasına kömək edir.

42. Komitə, Durban Bəyannaməsi və Fəaliyyət Planında qeyd olunduğu kimi, internet xidməti provayderlərinin özünü tənzimləmə siyasəti həyata keçirməyini və etik davranış qaydalarına əməl etməyini tövsiyə edir.³⁰

43. Komitə iştirakçı Dövlətlərə bütün idman növlərində irqi ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmaq üçün idman assosiasiyaları ilə əməkdaşlıq etməyi tövsiyə edir.

44. İştirakçı Dövlətlər Konvensiyaya istinad etməklə orada müəyyən edilmiş standart və prosedurlar haqqında informasiya yaymalı və xüsusilə dövlət qulluqçuları, ədliyyə işçiləri və hüquq mühafizə orqanları əməkdaşları üçün onun müddələrinin yerinə yetirilməsinə dair müvafiq təlimlər təşkil etməlidirlər. İştirakçı Dövlətlərin dövrü məruzələrinin nəzərdən keçirilməsindən sonra qəbul edilən Komitənin yekun qeydləri rəsmi dövlət dilində və ölkə ərazisində ən çox istifadə olunan digər dillərdə ictimaiyyətə çatdırılmalı; 14-cü maddədə müəyyən edilmiş fərdi müraciət proseduruna uyğun olaraq qəbul edilən Komitənin mülahizələri də eyni şəkildə yayımlanmalıdır.

IV. Ümumi

45. İrq nifrət motivli çıxışların qadağan olunması və söz azadlığının təmin edilməsi bir-birinə zidd faktorlar hesab olunmamalı və qarşılıqlı tamamlayıcı xarakter daşmalıdır. Bərabərlik hüququ, ayrı-seçkiliyə məruzqalmama azadlığı və söz azadlığı bir-birini qarşılıqlı şəkildə dəstəkləyən insan hüquqları kimi qanunvericilik, siyasət və praktikada tam şəkildə əks olunmalıdır.

46. Dünyanın hər bir yerində irq nifrət motivli çıxışların yayılması hazırda insan hüquqları ilə bağlı mühüm problem olaraq qalmaqdadır. İrq

³⁰ Durban Fəaliyyət Proqramı, paraq. 147.

nifrət motivli çıxışlara qarşı geniş qlobal tədbirlərlə birlikdə Konvensiyanın tam və düzgün həyata keçirilməsi dözümsüzlük və nifrətin olmadığı cəmiyyət arzusunu reallığa çevirmək və universal insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmanı təşviq etmək ümidini ən gözəl şəkildə təcəssüm etdirir.

47. Komitən ifrət motivli çıxışlara qarşı mübarizə ilə bağlı qanunvericiliyin və siyasətin gücləndirilməsi üçün iştirakçı Dövlətlər tərəfindən müvafiq hədəflərin müəyyənləşdirilməsinə və monitorinq prosedurlarının həyata keçirilməsinə böyük əhəmiyyət verir. İştirakçı Dövlətlər irqçilik əleyhinə milli fəaliyyət planlarına, inteqrasiya strategiyalarına və insan hüquqları üzrə milli plan və proqramlarına irqi nifrət motivli çıxışlara qarşı tədbirləri daxil etmək öhdəliyi daşıyırlar.

**“İrqi ayrı-seçkiliyin bütün
formalarının ləğv edilməsi
haqqında”
Beynəlxalq Konvensiya**

Paylanma : Ümumi
14 fevral 2014-cü il

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İrqi Ayrı-seçkiliyin Ləğv edilməsi üzrə Komitə

35 sayılı ümumi tövsiyə

Düzəliş

16-cı maddə

Yuxarıdakı 14-cü *bəndlə bağlı* yuxarıdakı 15-ci bəndə *nəzər salın*.

